

KÜRTÇE ROMANIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Güneş KAN - Hacı ÖNEN

ÖZ

Kürtçe roman, birçok bakımdan dünya roman tarihi içinde çok özel bir yer tutmaktadır. Ortaya çıkış serüveni, bir tradisyona dönüşme çabaları, ortaya çıktığı coğrafyalar bakımından parçalı ve dağınık bir durum göstermesi gibi sebepler Kürtçe romanı kendine has bir örnek haline getirmektedir. Kürtçe roman, Batı romanı gibi toplumsal ve düşünsel değişimlerin bir sonucu şeklinde ortaya çıkmamıştır. Keza büyük imparatorluklardan ulus devletlere geçiş yapan Türk, Fars, Arap gibi Ortadoğu uluslarında roman yazılma dinamikleriyle de açıklanamaz. Kürtçe roman, anayurdundan çok uzak bir yerde, Sovyetler Birliği'nin azınlıklara yönelik ideolojik yaklaşımı çerçevesinde ilk örneklerini vermiştir. Daha sonra anayurduna dönmüş, ama burada Kürtlerin siyasi durumuna paralel biçimde parçalı ve dağınık bir mevcudiyet göstermiştir. Sovyetler Birliği örneğine benzer biçimde İsveç de Kürtçe roman yazımı için özel sürgün mekânlarından biri olmuştur. Diğer taraftan Kürtçe roman doğduğundan beri ontolojik bağlamda tartışmalı bir alan olmuştur. Kürtçe romanın varlığının sorgulandığı bu tartışma 1990'lara kadar çok yoğun bir seyir izlemekle beraber 2000'lere doğru dozu azalmıştır. Bu tartışmanın en büyük sebebi, anı, biyografî, deneme, karalama, yaşanmış gerçeklik gibi Kürtçe yazılmış yazıların roman adı altında yayımlanmasıydı. Ayrıca yayıncıların yayınladıkları

Güneş KAN, Arş. Gör.,
Mardin Artuklu Üniversitesi,
Yaşayan Diller Enstitüsü,
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı,
e-mail: rojxun@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-7097-6047.

Hacı ÖNEN, Doç. Dr.
Dicle Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
e-mail: hacionen@dicle.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9528-0209

Article Type/Makale Türü:
Research Article/Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 11.12.2021
Accepted / Makale Kabul Tarihi: 24.12.2021
Published / Makale Yayın Tarihi: 31.03.2022
Doi: 10.35859/jms.2022.1035572

Reviewing and Plagiarism:
This article has been reviewed by at least two
anonym reviewers and scanned by *intihal.net*
plagiarism website.

Citation/Atrf:
Kan G. ve Önen, H. (2022). Kürtçe Romanın
Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme,
The Journal of Mesopotamian Studies, 7 (1),
103-127,
DOI: 10.35859/jms.2022.1035572

1 Bu makale, yazarın "Kürtçe Romanda Anlatıcı Perspektif ve Söylem" isimli yayımlanmış doktora tezinden elde edilmiştir.

eserlerin teknik yetersizliklerini çoğunlukla göz ardı etmeleriydi. Günümüzde Kürtçe roman, ontolojik bir tartışma alanından kesin olarak çıkmış ve varlığı inkâr edilemez bir olgu haline gelmiştir. Diğer taraftan farklı coğrafyalarda yazılmasına rağmen yazarlar, edebiyat araştırmacıları ve okurlar tarafından Kürtçe romanı bütünlüklü bir fenomen olarak ele alma çabası görünmektedir. Son olarak da belirtmek gerekir ki Kürtçe roman, 1990'lardan günümüze doğru teknik bakımdan son derece yetkin bir seviyeye ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe Roman, Kürtçe Romanın Ortaya Çıkışı, Kürtçe Romanın Mekânları, Tradisyon, Teknik.

Nirxandinek Derbarê Derketin û Geşedana Romana Kurdî De

KURTE

Romana kurdî, ji gelek aliyan ve di dîroka romana cîhanê de xwedî cihekî gelek taybet e. Sedemên wek serboriya derketina wê, hewildanên çêkirina tradîsyonekê, ji aliyê cografyayên ku jê derketî nîmandina rewşeke perçeyî û belawela romana kurdî dike mînakeke xwemal. Romana kurdî, wek romana Rojava di encama guherînên civakî û fikrî dernehatiye. Her wiha ew nikare bi dînamîkên nivîsîna romanê ya netewên Rojhilata Navîn ên wek tirk, ereb û farisan bê şîrovekirin ku ji împaratoriyan mezîna veguheriyane netewe dewletan. Mînakên ewil ên romana kurdî, li cihekî gelek ji welêt dût, di çarçoveya nêzîktêdayîna îdeolojîk a Yekîtiya Sovyetan a bo kêmayetîyan de tîn dayîn. Dû re ew veguheriyaye welatê xwe, lê li wir paralelî rewşa kurdan a siyasî rewşeke perçeyî û belawela rapêş kiriye. Mîna mînaka Yekîtiya Sovyetan Swêd jî yek ji mekanên taybet ên sirgûnê ye bo nivîsîna romana kurdî. Li aliyê din, ji derketina romana kurdî pê ve di peywenda ontolojîk de ew bûye qadeke binîqaş. Ev nîqasha ku derbarê hebûn û nebûna romana kurdî de bû, ligel ku heya 1990î pir gur bû ber bi 2000an sist bûye. Sedema herî mezîna a vê nîqashê, di bin navê romanê de çapkirina nivîsên kurdî bû yên wek bîranîn, jînenîgarî, ceribandî, gelale, serborî û hwd. Her wiha sedemek jî ew bû ku weşangeran bi pîranî kêmasiyên teknîkî yên berhemana diavêtin pişt guhê xwe. Di roja îroyîn de romana kurdî, bi temamî ji qadeke binîqaş derketiye û bûye fenomenek ku hebûna wê nikare bê înkarkirin. Li aliyê din, nivîskar, vekolerên wêjeyê û xwîner, ligel rewşa wê ya belawela, pîrzaravayî û pîrelfabeyî dixwazin romana kurdî wek fenomeneke hevgirtî binirxînin. Herî dawîn divê bê gotin romana kurdî, ji 1990î ta roja îroyîn ji aliyê teknîkî ve xwe gihandiye asteke gelek bilind.

Peyvên Sereke: Romana Kurdî, Derketina Romana Kurdî, Mekanên Romana Kurdî, Tradîsyon, Teknik.

An Evaluation on Emergence and Development of Kurdish Novel

ABSTRACT

The Kurdish novel take very special place in history of the world novel in many respects. It shows a fragmented and scattered situation in terms of adventure of its emergence, efforts to become a tradition and place of emergence. And this makes the Kurdish novel a unique example. Unlike the Western novel, the Kurdish novel didn't emerge as result of social and intellectual changes. Likewise, this

cannot be explained by the dynamics of the novel writing in Middle Eastern nations such as Turks, Persians and Arabs, who transitioned from great empires to nation-states. The Kurdish novel brought its first examples forth within the framework of the Soviet Union's ideological approach towards minorities, in a place far from its homeland. It later returned to its homeland, yet here it become apparent as fragmented and scattered parallel to the political situation of Kurds. Similar to the example of the Soviet Union, Sweden has also been one of the special exile space for writing Kurdish novels. On the other hand, the Kurdish novel has been a binary in the ontological context since its emergence. Although this binary, in which the existence of the Kurdish novel was questioned, followed a very intense course until the 1990s, it decreased towards the 2000s. The main reason for the discussion was that the articles written in Kurdish, such as memories, biographies, essays, scribbles and lived realities were published under the name novel. Besides, it was the fact that publishers more often ignored the technical inadequacies of the writings they published. Today, the Kurdish novel has definitively pass out from an ontological discussion area and its existence has become an undeniable phenomenon. On the other hand, despite the fact that it was written in different geographies, there seems the effort by writers, literature researches and readers to consider the Kurdish novel as a complete phenomenon. Finally, it should be noted that the Kurdish novel has reached a technically competent level from the 1990s to the present.

Keywords: Kurdish Novel, Emergence of Kurdish Novel, Spaces of Kurdish Novel, Tradition, Technique.

EXTENDED SUMMARY

As all other fields related to Kurds, the Kurdish novel has been the subject of discussion from the beginning to the present. The Kurdish novel come into existence on the platform of discussion in parallel with the historical, cultural and socio-political situation of the Kurds. Therefore, the Kurdish novel has been studied mostly in political and sociological contexts, its aesthetic aspect has often been overlooked. There are some fundamental problems in the field of Kurdish novel. These are: external and internal factors that delay the emergence of the Kurdish novel and prevent it from developing in a regular period; the question of whether the Kurdish novel should be considered within the scope of minör literature or within the scope of a national literature; the question of what kind of criteria should be used to define and categorize it and how practical any criteria is.

The first point that every researcher who studying on the Kurdish novel will notice is the fragmented, scattered, non-continuous and disintegrative structure of Kurdish novel. To put it more clearly, different and distinct answers can be given to the question of "What is a Kurdish novel?" This situation impress researchers very hard and prevents them from accomplish a entire, comprehensive and satisfactory research. The situation in question is related to the geographical and lingual content of Kurdish novel. What space should come to mind when we say Kurdish novel? Is it a novel written in any part of Kurdistan such as Iraq, Iran, Syria or Turkey, or is it a novel written in the diaspora? From a different viewpoint, which exactly does Kurdish novel correspond to the Sorani, Kurmanji or Kirmancki dialects? How and where did the Kurdish novel emergence? What line of development did it follow? With what kind of dynamics and motivations did it emergence? What spaces did it settle in? What

kind of effects did the Hawar Ekol have on the Kurdish novel? Do the other Kurdish newspapers and journals have any role in development of the Kurdish novel? In this article, we will try to find answers to questions like those.

This study aims to carry out a general evaluation about the Kurdish novel. First, the categorization problem, which makes studying on Kurdish novels tedious, will be mentioned. The factors that make the categorization of the Kurdish novel problematic will be addressed. and it will be explained what kind of categorizations previous researchers used. Immediately afterwards, it will be stated that what kind of method this study follows in categorizing the Kurdish novel. After that, when, where and under what sort conditions the Kurdish novel emerged will be examined. In the next phase, the emergence and development of the Kurdish novel in different spaces where it is written will be handled separately. While considering the different spaces where the Kurdish novel was written, chronological categorization will be followed in general terms. Particular put will be emphasis on the contribution of the Hawar Ekol, where not a single novel has been written, to the writing of Kurdish novels. Besides, the role of other Kurdish newspapers, journals, institutions, if any, in the educating of Kurdish novel writers will be examined.

Giriş

Kürtlerle ilgili diğer bütün alanlarda olduğu gibi Kürtçe roman konuşulmaya başlandığı günden bugüne tartışma konusu olmuştur. Kürtçe roman; Kürtlerin tarihsel, kültürel, sosyo-politik durumlarına paralel bir biçimde tartışma düzleminde varlık gösterir. Bu yüzdendir ki Kürtçe roman, şimdiye kadar yapıtların gerektirdiği ölçüde çoğunlukla siyasi ve sosyolojik bağlamlarda incelenmiş fakat çoğunlukla estetik yönü göz ardı edilmiştir. Kürtçe romanın doğuşunu geciktiren ve düzgün bir periyotta gelişmesini engelleyen dışsal ve içsel etkenler; minör edebiyat kapsamında bir ulusal edebiyat ürünü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği²; tanımlanması ve kategorileştirilmesinin ne tür kriterlere göre yapılması gerektiği ve herhangi bir kriterin ne kadar elverişli olduğu gibi konular en dikkat çeken ve daha da uzun süre devam edeceğe benzer temel sorunsal noktalara işaret eder.

Alanla ilgili araştırma yapan her araştırmacının ilk fark edeceği husus, Kürtçe romanın parçalı, dağınık, kesintili, süreksiz ve bütünlükten uzak yapısıdır. Daha açık bir ifadeyle “Kürtçe roman nedir?” sorusuna verilen birbirinden ayrı ve bağımsız cevaplar, aynı zamanda araştırmacıları epey zorlayan ve bütünlüklü, kapsamlı, tatmin edici bir araştırmaya engel olan etmenlerdir. Söz konusu durum Kürtçe romanın hem coğrafik hem de dilsel kapsamı ya da kapsamazlığı ile ilgilidir. Kürtçe roman deyince Kürdistan’ın Irak, İran, Suriye ve Türkiye gibi herhangi bir bölümünde yazılan roman mı ya da bunların dışında diasporada yazılan roman mı anlaşılmalı? Başka bir açıdan Kürtçe roman, Soranî,

2 Arapça, Farsça, Türkçe gibi Kürtler’in yaşadığı ulus devletlerin dili ile yazan Kürt yazarların minör edebiyat kapsamında ayrı bir kategori olarak Kürt edebiyatına dâhil edilip edilemeyeceği veya sadece Kürt diliyle yazılan ürünlerin mi Kürt edebiyatı olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki tartışmalar, Kürt edebiyatı ve romanıyla ilgilenen birçok araştırmacının kafasını meşgul etmiştir. Bu yönde kapsamlı bir okuma için Bkz. Ali Chooqee Eedo, “Are Novels Written by Kurdish Novelists in Arabic, Persian and Turkish Considered Kurdish Products in Terms of Content?”, *International Journal of Kurdish Studies* içinde, 1(2), s. 28-34. ; Seren Üstündağ, *At The Intersection Of Center And Periphery: Kurdish Language In The Turkis Monolingual Sphere*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, İhsan Doğramacı Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2019. s. 4-10.; Remezan Alan, *Bendname li ser Ruhê Edebiyatekê*, Avesta, İstanbul, 2009, s. 61-80. Bizim bu konudaki fikrimiz, minör edebiyatın söz konusu ulus devletlerin edebiyat alanıyla ilgili olduğudur. Dolayısıyla Kürt edebiyatı üzerine çalışanlardan ziyade Arap, Türk ve Fars edebiyat araştırmacılarının bu konuyu değerlendirmeleri, dilleriyle yazan azınlık yazarları nasıl konumlandırmalarına karar vermeleri gerekir.

Kurmancî veya Kirmanckî diyalektlerinden tam olarak hangisine denk gelmektedir? Kürtçe romanla ilgili çalışmaların, bütünlüklü değerlendirmelerin önünü kesen bu karışıklık hem dışsal hem de içsel engellerin bir sonucudur.

Bu çalışma, Kürtçe roman hakkında genel bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. İlk olarak Kürtçe roman üzerinde çalışmayı meşakkatli hale getiren sınıflandırma sorununa değinilecektir. Kürtçe romanı sınıflandırmayı problematik hale getiren sebeplere değinilecek ve daha önceki araştırmacıların ne tür sınıflandırma yöntemlerini baz aldıklarından söz edilecektir. Akabinde bu çalışmanın Kürtçe romanı sınıflandırma konusunda ne tür bir yöntem izlediği belirtilecektir. Daha sonra Kürtçe romanın ne zaman, nerede, ne tür koşullarda ortaya çıktığı irdelenecektir. Bir sonraki aşamada ise Kürtçe romanın yazıldığı farklı mekânlar, genel hatlarıyla kronolojik sınıflandırmaya uyularak ayrı ayrı ele alınacaktır. Tek bir romanın dahi yazılmadığı Hawar Ekolü'nün Kürtçe roman yazımına katkısı üzerinde ise özellikle durulacaktır. Ayrıca, başka Kürtçe gazete, dergi ve kurumların, eğer varsa, Kürtçe roman yazarı yetiştirmesindeki rolü incelenecektir.

1. Kürtçe Romanın Parçalı Durumu ve İzlenebilecek Sınıflandırma Metotları

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürdistan coğrafyası birbirine komşu dört ulus devlet arasında paylaşılmıştır. Kürtler zorunlu olarak aralarında paylaşıldıkları Irak, İran, Suriye, Türkiye devletlerinin farklı politikalarına maruz kalmış ve diğer birçok şeyin yanı sıra Kürt edebiyatı da bu devletlerin kendileriyle ilgili farklı politikaları doğrultusunda şekillenmiştir. Bunun sonucu olarak Kürtlerle ilgili her şey gibi Kürt edebiyatı ve romanı da en az dörde bölünür. Kürtçe romanın coğrafik olarak parçalı bir görünüş sergilemesinin temel sebeplerinden biri, Kürtlerin egemenliği altında yaşadığı devletlerin Kürtlerle ilgili farklı politik, sosyal, kültürel ve eğitimsel politikalarının Kürtçe romana yansması ve ayrıca Kürt yazarlarının ayrı ayrı bu devletlerin edebiyatlarından etkilenmesidir. Bunlara Kürtlerin göç etmek zorunda olduğu Sovyet Rusya ve İsviçre gibi devletlerin diasporik topluluklara yönelik politikalarının ve edebiyatlarının Kürtçe romana etkisi eklendiğinde durum daha parçalı ve karmaşık bir hal alır. Farklı devletlerin farklı politikaları Kürtçe romanı tanımlama ve sınıflandırmaya direngen hale getiren dışsal etmenleri oluştururken, Kürtçe romanın bütünlüklü değerlendirilmesini zorlaştıran alfabe ve diyalekt farklılıkları da büyük oranda içsel etken sayılabilir. Çok alfabeli (Arap, Kiril, Latin) ve çok diyalektli (Sorancî, Kurmancî, Kirmanckî) oluşu, Kürtçe romanın etkileşim alanını daraltan içsel engellerdir. Ancak alfabe ve diyalekt seçimleri büyük oranda dışsal engel de sayılabilir. Sovyetler Birliği'nin diğer bütün azınlıklar gibi Kürtleri de Kiril alfabesiyle yazmaya mecbur kılması ve bu bölgedeki Kürtlerin herhangi bir bölgedeki diğer Kürtlerle kültürel, edebi alışverişinin engellenmesi buradaki Kürtlerin ve çalışmalarının izole olmasına sebep olmuştur. Başka bir bölgede, Irak Kürdistanı'ndaki, Kürtler arasında Sorancî diyalektinin kültürel ve edebi alanda kullanımı, İngiliz manda hükümeti tarafından teşvik edilerek Kurmancî'nin egemenliği kırılmış ve İngiliz politikasının başarılı olmasıyla Kürt dili iki standartlı bir dil olmuştur (Hassanpour, 2005: 190-209,255-271). Bizce Kürtçe edebiyat ve romanının önündeki en zorlayıcı engel, diyalekt ve alfabe bariyeridir. Farklı diyalektler ve alfabelerde yazılması, Kürtçe romanı birbirinden uzaklaştıran ana faktördür.

Farklı coğrafyalar, alfabeler, diyalektler ve devlet politikaları arasında bölünmüş Kürtçe romanı tanımlamak, konumlandırmak ve sınıflandırmak imkânsız olmasa da epey zahmetli bir iştir. Değin-

diğimiz ve detaylara girince belki de birçok alt sebep yüzünden Kürtçe roman, doğal olarak sınırları net ve bütünlüklü bir çalışmaya karşı koyar. Her bir sınıflandırma çabası, ister istemez başka sınıflandırmalarda öne çıkabilecek bazı yönleri göz ardı etmekle sonuçlanacaktır. Diyelim ki Kürtçe romanı coğrafya bağlamında ele alıp Türkiye’de yazılan Kürtçe romanlardan bahsedilsin. Bu durumda Kürtçe romana her biri çok önemli katkılarda bulunmuş Irak, İran, Suriye ile Kafkas ve İsveç Kürtçe romanı dışarıda bırakılacaktır. Böyle bir sınırlandırma, 1930’lu yıllardan beri varlık gösteren Kürtçe romanın yaklaşık 64 yıllık geçmişini görmezden gelip 2000’li yılların eşliğinde başlatmak anlamına gelir. Ki bu, Kürtçe romanda devasa bir boşluk bırakma ve red-i miras ile eşdeğer bir yaklaşım olur.

Peki, Kürtçe romanın incelenmesi ve kategorileştirilmesinde nasıl bir metot izlenmeli? Coğrafyaya dayalı ekoller şeklinde mi, her bir dönemi kendi içinde ortak özellikler gösteren kronolojik ulusal bir edebiyat olarak mı, yoksa Kürtçenin farklı diyalektleri bağlamında mı ele alınmalı? Bu üç metot da farklı araştırmacılar tarafından Kürtçe romanın doğuş ve gelişimini göstermek için kullanılmıştır. Ancak söz konusu metotlardan birini kullanmak, Kürtçe roman incelemelerinin önündeki engellere takılmamayı garantilemez. Az önce verilen örneğe ek olarak coğrafyayı baz alan bir metotla Irak Kürdistanı’ndaki Kürtçe romanı ele alalım. Bu tarz bir inceleme, Irak Kürdistanı’nda kullanılan diyalekt bariyerlerine takılacaktır. Bu nedenle, başarılı bir incelemede Irak Kürdistanı’nda kullanılan Soranî ve Kurmancî romanlar şeklinde alt sınıflandırmalar yapılması gerekecektir. Bundan anlaşılıyor ki dil bariyeri sadece farklı ülkelere bölünmüş Kürtler arasında değil aynı ülkedeki Kürtler için de geçerlidir. Bu bağlamda Irak Kürdistanı’nda çoğunlukla Soranî diyalektinde yazılan romanlar dışında Behdînan bölgesinde Kurmancî’nin Behdînan ağzıyla yazılan romanlar ilgi çekici bir örnek teşkil eder. Irak Kürdistanı’ndaki Kürtçe roman ile ilgili doktora çalışmasında Omar, bu bölgedeki Kürtçe romanın ihmal edildiğini ileri sürer. Behdînan bölgesindeki Kürtçe romanın, Irak Kürdistanı’nda Soranî lehçesini kullanan Kürtler tarafından diyalekt farkı yüzünden okunmadığı, Kurmancî lehçesini konuşan Türkiye ve Suriye Kürtleri tarafından da alfabe farkı nedeniyle okunmadığının altını çizer (Omar, 2016; 88-90). Bu çerçevede Behdînan bölgesi romanının büyük oranda içine kapalı ve yazıldığı bölgeyle sınırlı kalan bir roman olduğu iddia edilebilir.

Kürtçe roman, bölgesel olduğu kadar sınırların ötesindedir de. Kürtçe romanın sınırları aşan özelliği de kategorileştirme konusunda kafa karıştırıcı bir etkidir. Bu doğrultuda bazı yazar ve ürünlerini nereye konumlandırmak gerekir? Yazarın doğduğu yer mi, yaşadığı yer mi yoksa ürünlerini yayımladığı yer mi belirleyici olacaktır? Suriye Kürtlerinden olup Almanya’da yaşayan ve romanlarını Türkiye Kürdistanı’nda yayımlayan Helîm Yûsiv ve Jan Dost, konumlandırma konusundaki bu kafa karışıklığına en tipik örneklerdendir. Örnekler çoğaltılabilir, ancak kategorileştirme konusundaki kaosu ortaya koyması açısından verilen örnek yeterlidir.

Kürtçe romanı bütünlüklü bir şekilde değerlendirmek niyetinde olan bu çalışma için çok genel hatlarıyla kronolojik sınıflandırma ve yanı sıra coğrafya ve diyalekt farklılıklarının göz önünde bulundurulması, en doğru yaklaşım olacaktır. Kronoloji, coğrafya, diyalektler üzere bütün metotları bir arada kullanarak Kürtçe romanı incelemek, çok iddialı bir tavır olarak algılanabilir. Bu geniş kapsamlı bir çalışma, uzun süreli araştırma ile çok dilli ve çok alfabeli bir donanım ister ki bu, çalışmamızın sınırlarını aşar. Ancak çalışmamızın amacı; her bölge, diyalekt ve alfabedeki Kürtçe romanı

her detayıyla incelemek değil, genel hatlarıyla bütünlüklü bir resim elde edebilmektir. Bu çerçevede genel hatlarıyla değerlendirildiğinde Kürtçe romanın ortaya çıkışı, gelişim aşamaları ve günümüzdeki durumu için panoramik bir resim elde edilebileceğine inanıyoruz.

2. Kürtçe Romanın Doğuşunu Sağlayan Dinamik ve Motivasyonlar

Ne tür dinamik ve motivasyonlar Kürtçe romanın ortaya çıkışını, uzun ara verişler ve istikrarsızlığına rağmen devam edişini sağlamıştır? Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki Kürtçe roman, ortaya çıkış serüveni ve var olma direnişinin arkasındaki motivasyonlar, çok diyalektli, çok alfabeli ve çok merkezli oluşu bakımından dünya edebiyatı çerçevesinde apayrı, kendine özgü bir örnektir. O yüzden Kürtçe romanın doğuşu doğrudan Batı romanının ortaya çıkışını sağlayan toplumsal ve epistemolojik değişimlerin sonuçlarıyla açıklanamaz. (Ahmadzadeh, 2015: 223). Keza Kürtçe romanın doğuşu, yıkılan devasa imparatorlukların üzerine kurulan Türk, Arap, Fars gibi Ortadoğu'nun ulus devletlerinde romanı ortaya çıkaran dinamiklerle de açıklanmaktan çok uzaktır. Batı toplumlarında büyük toplumsal ve ekonomik değişimler, bireyin ortaya çıkışı, gündelik hayat alışkanlıklarının yer değiştirmesi, kadınların boş zaman bolluğu gibi sebepler roman gibi tek oturuşta bitmeyen türlere zemin hazırlamıştır. Ortadoğu'da ise ulusal ve modern devletlerin temelleri atılırken yıkılan veya yıkılmak üzere olan imparatorluklara ait her şey genellikle reddedilir. Çağdaşlaşma peşinde koşan ve eskiye dair her şeyi gömmek isteyen ulusların, eski edebi türlerin yerine yeni türleri ve bu türlere uygun yeni bir dil çıkarılmaları gerekmektedir ki roman bu türlerin en başında gelir.³ Kürtçe roman ne Batı'daki gibi düşünsel dönüşümler, büyük ekonomik ve toplumsal değişimlerin doğal bir sonucu ne de Ortadoğu'nun yeni uluslarının eski-yeni, geri-çağdaş savaşında eski türlerin karşısına çıkarılan, Avrupa'dan ithal edilmiş bir modernleşme ürünüdür. Kürtçe romanın ortaya çıkışı, doğal bir sürecin gerektirdikleri veya Avrupa'yı örnek alan entelektüelin ulusal bilinci ve çağdaşlaşma motivasyonu ile gerçekleşmemiştir. Bu roman, kendisiyle pek de ilgisi olmayan bir ideolojinin sonucunda, kendi anavatanından uzak bir coğrafyada doğmuştur. Bolşevizm'in başarısıyla 1917'de kurulan Sovyetler Birliği'nin azınlıklara geniş kültürel, dilsel haklar tanıyan ideolojisi, Kürtçe romanın doğuşuna zemin hazırlar. İlk Kürt romanları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Rusya'ya kaçmak zorundan kalmış Êzdî Kürtler⁴ tarafından Sovyetler Birliği'nde devletin resmi ideolojisinin kültürel ve edebi ifadesi olan sosyalist realizm tekniğiyle yazılır. Bu romanlarda da Ortadoğu ülkeleri romanına, örneğin Türkiye, benzer biçimde eski-yeni çatışması görülür. Fakat Türk romanında görülen eski-yeni çatışması, geri kalmışlık-çağdaşlaşma, doğu-batı çerçevesinde vücut bulurken sosyalist realizmle yazılan diğer bütün romanlar gibi, bu dönem Kürtçe romandaki eski-yeni çatışması sınıfsal bir mahiyettedir. İlk Kürt romanlarında feodalite ve devrim karşılaştırılır, Sovyet ideolojisinin sağladığı nimetler övülür, adet ve töreler reddedilir, devrimci karakterler idealize edilerek öne sürülür, parti politikalarının propagandası yapılır.⁵ Sovyet Kürt yazarlarının

3 Bu konuda tipik bir örnek olan Türk romanının ortaya çıkış serüveni için Bkz. Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.

4 1895 ve 1915 aralığında Kars, Ağrı, Bitlis, Van, Siirt gibi yerleşim yerlerindeki neredeyse bütün Êzdî Kürtler, Hamidi Alayları'nın saldırılarına uğramamak için Ermenilerle birlikte Transqafqasya'ya kaçmak zorunda kaldılar. Bkz. Flint, Aktaran: Birgül Açıkyıldız Şengül, *Ezidiler, Bir Toplumun, Kültürün ve Dinin Tarihi*, çev. Zülal Kılıç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 87. Başka dönemlerde de Osmanlı Devleti'ndeki Êzdî Kürtlerin buraya kitlesel göçleri olmuştur. Êzdî Kürtler'in farklı dönemlerdeki göçleri ve sebepleri için bkz. Celilê Celil, *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, çev. Hasan Kaya, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2007.; Hêjarê Şamîl, "Sovyet Kürtleri" Hakkında Tarihi ve Güncel İnceleme *Diaspora Kürtleri*, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2005.; Birgül Açıkyıldız Şengül, *age*.

5 Sovyet Kürt edebiyatı ve romanı için Bkz. Tosinê Reşid, "Sovyetler Birliği'nde Kürt Edebiyatı", (Der.) Vecdi Erbay, *İnatçı Bir Bahar Kürtçe ve Kürtçe Edebiyatı İçinde*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.; Têmûrê Xelîl, *Antologiya 35 Helbestvan û Nivîskarên Kurd ên*

romanlarını sosyalist realizmle yazmalarının onların kişisel seçimi olmaktan ziyade Sovyet ideolojisinin bir dayatması olduğunu tekrar vurgulamadan geçmeyelim.

Kürtlerin sosyalist realizm anlayışıyla roman alanına giriş yapması, roman ile uluslaşma arasında yakın bir ilişki olduğunu iddia eden teorilere genel itibarıyla ters düşen bir örnek teşkil eder.⁶ Bununla birlikte adet ve töreleri reddeden ve milliyetçi öğeler barındırmayan bir anlayışla yazılan bu romanlarda çoğunlukla devrim sonrası komün yaşamının güzel tarafları işlenirken, genel durumla çelişen örnekler de verilmiştir. Örneğin Eliyê Evdilrehman'ın *Şer Li Çiya* romanı konusunu en önemli Kürt isyanlarından biri olan Ağrı İsyanı'ndan alır ve yazarın her ne kadar Ermeniler ile Kürtler arasında halkların kardeşliğine dair bir söylem geliştirse de Türk milliyetçiliğinin karşısına Kürt milliyetçiliğini konumlandığı söylenebilir. Yazar, *Xatê Xanim*'da ise savaştı Kürt kadını üzerinden ulusal bir bilinç yaratır. Erebe Şemo *Dimdim*'da daha da ileriye gider, milliyetçiliğin esamesinin okunmadığı bir tarihteki olay ve karakterleri dönemin ruhuyla çelişir biçimde milliyetçi bir kılıf içinde sunar (Alan, 2009: 138). Heciye Cindî'nin *Hewari*'si ise devasa bir folklor ansiklopedisi gibidir. Kürtlerin adet ve töreleri, deyim ve atasözleri, inanış ve feodal ilişki biçimleri açısından oldukça zengin olan eser, sosyalist realizmin adet ve töreleri reddeden yönüyle kısmen çelişir. Kürtçe romanın ilk örneklerini oluşturan bu romanların doğal olarak edebi yönden çok iyi oldukları söylenemez. Bu dönem yazarları, edebi kaygılar yerine sesini duyurma, şahit olduklarını kayıt altına alma ve yeni ideolojinin propagandasını Kürtler arasında yaymak için yazmışlardır. Dolayısıyla ilk Kürt romanları; içsel motivasyon, ulusal bilinç ya da edebi kaygılar yerine içinde buldukları şartların gerektirdiği doğrultuda toplumsal ve ideolojik görev duygusu ve sorumluluğu ile yazılmışlardır. Tüm teknik zayıflıklarına rağmen bu ilk Kürt romanları, birçok açıdan Kürt edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Kürtçe roman genel olarak geç kalmış ve bu yüzden de endişeli ve telaşlıdır. Bununla birlikte özellikle Kürtçenin yoğun baskılar altında kaldığı parçalardaki Kürtler tarafından yazılan romanlar, söz gelimi İsveç, Türkiye ve Suriye Kürtlerinin romanları, ontolojik, tepkisel ve öfkeli de. Kürtlerin yaşadığı coğrafyadaki komşuları, yani Ortadoğu romanı da geç kalmışlık duygusuyla bir an önce kervana katılma telaşında iken Kürtçe roman, bu telaştan önce dilinin varlığını ispatlamak mecburiyetindedir. Dolayısıyla Kürtçe de bir romanı meydana getirmek için gerekli donanımlara sahip olduğunu göstermelidir. Özellikle Kürtçenin baskıcı politikalara maruz kaldığı bölgelerde Kürtçe roman, roman sanatı ve estetiğinden önce dilsel kaygılar taşır. Şunu herkese göstermek ister: “Benim dilim bir roman yazılacak kadar gelişmiş ve zengindir”. Dolayısıyla bastırılma, küçümsenme, horlanma, inkâr edilme

Sovyeta Berê, weş. Na, İzmîr, 2014.; Eskerê Boyîk, *Çanda Kurdên Sovête*, weş. Deng, Stenbol, 2012.

6 Roman ve ulus ilişkisine dair genel kaynaklar için ve Kürtçe roman ile ulusal bilinç ilişkisine dair birkaç inceleme için Bkz. Haşim Ahmedzade, *Ulus ve Roman Fars ve Kürt Anlatsal Söylemi Üzerine Bir Çalışma*, Pêri Yay., İstanbul, 2004 ve Haşim Ahmedzade, *Romana Kurdî û Nasname*, Avesta yay., İstanbul, 2011. Yanlış bir anlamayı önlemek için belirtelim, Kürtçe romanın diğer evreleri için milliyetçilik ve roman yazımı arasında doğrudan ve çok güçlü bir ilişki vardır. Hatta devletsiz bir ulus olan Kürtler'in roman yazmadaki ısrarı, özellikle Kürtçe roman bir fenomen olarak tanınana kadar, Kürt dili ve dolayısıyla Kürt ulusunun varlığını ispat etme amacıyla yazılır. Bu bakımdan Kürtçe roman, Kürt milliyetçiliğinin doğrudan bir sonucudur. Nitekim, Kürtçe roman farklı konaklarda ilk başlarda Kürt siyasetinde aktif rol alan şahsiyetler tarafından yazılır. İlk Kürtçe roman yazarlarından İbrahim Ehmed ve Rehîmê Qazî farklı Kürt coğrafyalarında tanınan siyaset adamlarıdır. İsveçte'ki roman yazarları, Türkiye'deki farklı siyasi hareketlerden gelen kişilerdir. Bu yazarların çoğu ömür boyu, bazıları belli bir dönem Kürtler'in ulusal hakları için mücadele etmiş ve romanları milliyetçi öğeler açısından oldukça zengin malzeme barındırır. Diğer taraftan Sovyet Kürt yazarlarının hepsi de partinin üyeleri olup bazıları partide aktif görev yapar. Ancak onların siyasetle bağları daha çok sınıfsal mücadele zeminindedir. Dolayısıyla Sovyet Birliği Kürtçe romanları, romanın ulusal bilincin ürünü olduğunu iddia eden teorilere belli bir ölçüde anti-örnek teşkil eder. Ancak Sovyet Kürtçe romanlarında dolaylı yollardan ulusal bilincin izlerine rastlanabilir.

ve görmezden gelmeye karşı bir direniş içindedir. Bu yüzden Kürtçe roman yazmanın en temel motivasyonu, uzun bir süre boyunca karşı koyuş ve sorumluluk duygusu olmuştur.

3. Kürtçe Romanın Mekânları ve Hawar Ekolü'nün Özel Yeri

a. Sovyetler Birliği'nde Kürtçe Roman

Sovyetler Birliği politikalarının sağladığı koşul ve imkanlar dâhilinde yazılan *Şivanê Kurmanca*, ilk Kürtçe romandır. 1935 yılında yayımlanan bu ilk roman vesilesiyle Erebe Şemo, “Kürtçe romanın babası” olmaya layık görülür ⁷ (Naci Kutlay, 1996: 58; Ahmedzade, 2011: 48). Dünyadaki ilk roman örneklerinden yaklaşık 300 yıl sonra ve aynı coğrafyayı paylaştığı Ortadoğu devletlerindeki ilk roman örneklerinden yaklaşık 50-70 yıl sonra yazılmasına rağmen Kürt realitesi göz önünde bulundurulduğunda 1935 yılı, ilk Kürtçe roman için görece erken bir tarihtir. Çünkü bu yıllarda Kürtler, kendi topraklarında bırakın roman yazmayı gerçek anlamıyla varlık yokluk mücadelesi veriyorlardı. Egemenliği altında yaşadıkları yeni ulusal devletlerin baskıcı ve yasaklayıcı politikaları yüzünden dil ve kültürleri yok olmakla karşı karşıyaydı. Eğer Sovyetler Birliği'nin azınlık hakları çerçevesinde Kürtler'e tanıdığı imkân ve fırsatlar olmasaydı, Kürtçe roman muhtemelen İbrahim Ehmed'in *Janî Gel* romanı ile başlayacaktı. Bu da Kürtçe romanın zaten çok da erken olmayan doğuşunu 37 yıl daha geciktirerek 1972 yılına çekecekti.⁸ O yüzden Sovyetler Birliği siyasetinin Kürtçe roman ve geniş çerçevede Kürt kültürü, müziği, tiyatrosu ve edebiyatına katkısı oldukça fazladır.

Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin azınlıklara imkân ve fırsat yaratan politikalarının değiştirilmesiyle Kürt çalışmaları da birkaç istisna dışında durma noktasına gelir. İlk Kürtçe roman olan *Şivanê Kurmanca*, uzun yıllar boyunca tek Kürtçe roman olarak kalmıştır. Stalin döneminde tek bir Kürtçe roman yazılmamakla beraber Stalin sonrasında baskıların kalkmasıyla Kürt yazarlar bıraktıkları yerden üretmeye devam ederler. Haksız yere uzun süre Sibirya'da sürgünde çetin şartlar altında yaşayan Erebe Şemo, yazmayı bırakmaz. Tam tersine sürgünden döndükten sonra çok daha yüksek tempoda üretmeye başlar. Diğer alanlardaki çalışmaları bir yana, sürgünden sonra *Dimdim* (1965), *Jiyana Bextewar* (1959), *Berbang* (1958) ve *Hopo* olmak üzere dört roman daha yazar. Sovyetler Birliği Kürt edebiyatının en üretken yazarlarından Eliyê Evdilrehman da *Şer Li Çiya* (1989), *Gundê Mêrxasan* (1968) ve *Xatê Xanim* (1959) adındaki üç romanı Kürt edebiyatına kazandırmıştır. Evdilrehman, romanlarında çoğunlukla Kürtlerin görece yakın tarihinden olayları anlatır. Kürt dili ve folkloruyla ilgili onlarca eseri bulunan Heciyê Cindî'nin tek romanı, *Hewarî* (1967) birçok bakımdan kaynakça niteliği gösteren bir eserdir. Sehîdo İbo'nun *Kurdê Rêwî* (1979) ve özellikle de Egîdê Xudo'nun *Dê û Dêmarî* (1986) adlı eseri diğer romanlara nispeten daha başarılı kurgu ve teknik kullanımıyla öne çıkar. Ahmedê Hepo ise hem kişiliği hem de eserleriyle Sovyetler Birliği'ndeki diğer tüm yazarlardan

7 Allison Şivanê Kurmanca'nın romandan ziyade otobiyografik bir eser olduğuna dikkat çeker. Bkz. Christine Allison, "Otobiyografi, Serborî û Romana Kurdî: Erebe Şemo û Peyrewên Wî", *Wêje û Rexne*, j. 2, 2014. s. 139. Fakat yoğun otobiyografik öğeler taşıması, eserin roman sayılmaması için bir sebep olamaz. Nitekim otobiyografik roman türü şeklinde başlı başına sınıflandırma mevcuttur.

8 *Janî Gel*'den önce Rehîmê Qazî'nin 1961 tarihli *Pêşmerge* romanı var. Ancak Rehîmê Qazî ve romanının kaderi de Sovyet Birliği ve politikalarıyla yakından ilişkilidir. Nitekim Rehîmê Qazî, Sovyetler Birliği'nin doğrudan kaderine müdahil olduğu Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin vatandaşı ve Cumhurbaşkanı Qazî Mihemed'in akrabasıdır. Rehîmê Qazî, M.K.C.'de aktif çalışmalarda bulunmuştur. Cumhuriyetin yıkılışından sonra R. Qazî, M.K.C.'de öncü görevlerde bulunmuş bazı kişilerle birlikte Sovyetler Birliği'ne sığınır. *Pêşmerge*'yi de Sovyetler Birliği'nde yazmıştır. (Rehîmê Qazî'nin yaşam serüveni için bkz. Mehmed Uzun, *Destpêka Edebiyata Kurdî*, weş. İthaki, Stenbol, 2011, r. 55-56. Bu yüzden bu romanın da Sovyet Birliği himayesinde ortaya çıktığı iddia edilebilir.

farklı, hatta zıt bir profil oluşturur. Söz konusu yazarların hepsi Ermenistan'da yaşayan Êzdî Kürtler iken, Ahmedê Hepo Azerbaycan'da yaşayan Müslüman Kürtlerdendir. Ahmedê Hepo azınlıklar ve dolayısıyla Kürtlere yönelik Sovyet politikalarını sert biçimde eleştirirken diğer bütün yazarlar bu politikaların günlük hayata, ekonomik ve toplumsal ilişkilere etkisini çok olumlu karşılar. Ayrıca azınlıklara tanınan haklara kendi ülkelerinde her tür ifade biçiminden yoksun olan Kürtler için sonuna kadar kullanılması gereken fırsat gözüyle bakarlar (Kan, 2019: 23-24; 26; 63-65). Nitekim bu fırsatı çok verimli bir şekilde kullanmışlardır.

Sovyet Kürt edebiyatı ve romanı edebiyat ve dil dışı faktörlerin, yani ifade özgürlüğü ve yasal bir destekçi varlığının edebi ürünlerin üretimini önünü nasıl açtığını gösteren bir örnektir (Ahmedzade, 2011: 49). Sovyetler Birliği'nde birçok alanda olduğu gibi Kürt edebiyatı ve romanı alanında da çok önemli çalışmalar yapılmakla birlikte bu çalışmalar uzun süre boyunca diğer parçalardaki Kürtlere ulaşamadı. Bunun en büyük sebebi, 1940'larda Stalin dönemi SSCB'deki bütün halkların Kiril alfabesini kullanmaya mecbur bırakılmasıdır. Bu politika nedeniyle Kürtler gibi küçük halklar diğer ülkelerdeki soydaşlarından izole edildi. Nitekim Sovyet Kürtlerinin edebi ve diğer çalışmaları, diğer parçalardaki Kürtler arasında geç keşfedildi. Bu durum Kürtçe romanın bir tradisyona dönüşmesini engelleyen ilk bariyerdir. Genel çerçevede Kürtçe roman tradisyonunun oluşumu kesintiye uğrasa da Sovyetler Birliği'ndeki Kürtçe roman, kendi içinde bir ekol oluşturacak denli ortak özellikler barındırır ve tatmin edici bir niceliğe haizdir.

b. İran'da Kürtçe Roman

Diğer parçalardaki Kürtler tarafından yazılan romanlar arasında aslında kısmen Sovyet Kürtçe roman tradisyonuna ekleyebileceğimiz bir istisna vardır. İran Kürdistanı'nda yazar ve siyasetçi Rehîmê Qazî ve romanı *Pêşmerge*'nin serüveni kaçınılmaz bir biçimde araştırmacıları Sovyetler Birliği'ne kadar götürür. Rehîmê Qazî kısa ömürlü Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin 1946'da eğitim amacıyla Sovyetler Birliği'ne gönderdiği birkaç gençten biridir. Orada tarih bölümünde doktora tahsisini tamamlayan Qazî, M.K.C.'nin yıkılışından sonra Sovyetler Birliği'nde kalır. Yazarın Bakü'de yazdığı *Pêşmerge*, 1961'de Bağdat'ta basılır (Ahmedzade, 2011: 55).⁹ Rehîmê Qazî; İran devletinin Kürtlere yönelik baskıcı politika ve pratikleri sebebiyle Sovyetler Birliği'ne sığınmış, orda eğitim görmüş, sosyalist realist Rus romanının etkisinde romanını yazmıştır. Bu yönüyle Sovyet Kürt yazarlarıyla ortak özellikler gösterir. Fakat Kürt milliyetçiliğinin sembol sıfatlarından olan "pêşmerge" adını koyduğu romanında Kürtlerin ulusal mücadelesini işlemesi ve Irak Kürdistanı'nda yayımlaması yönüyle onlardan ayrılır. *Pêşmerge*, Soranî diyalektinde yazılmış ilk Kürtçe roman olması dolayısıyla da özel bir yere sahiptir,¹⁰ diğer taraftan İran'da Kürtler tarafından yazılan ilk Kürtçe romandır.

9 Ancak *Pêşmerge*'nin Lîs'ten çıkan baskısında, öncesinde 1959'da Erivan'da ve sonra 1963'te de Bakü'de yayımlanmış olduğu belirtilir. Bkz. Rehîmê Qazî, *Peşmerge*, Lîs yay., İstanbul, 2007.

10 İlk Kürtçe roman meselesi, özellikle Irak Kürdistanı'nda oldukça ihtilafli bir meseledir. İhtilafıya yol açan örnekler bakıldığında edebi ürünleri kategorileştirme kriterleri ve türlerin net ayrımı konusunda tam bir kafa karışıklığının olduğu açık bir biçimde görülür. Söz gelimi, bir eserin yazıldığı tarihe mi yoksa yayımlandığı tarihe göre mi sınıflandırılması gerektiği, eserin roman mı yoksa uzun öykü mü olduğu vb. konusundaki farklı görüşler, Irak Kürdistanı'nda farklı eserler arasında "birincilik" yarışına yol açmıştır. Daha ilginç olanı ise üç bölümü bir dergide tefrika edilmiş, ama ne dergide tefrika olarak ne de daha sonra basılı bir eser olarak tamamı basılmayan yazıların da "ilk roman" olmaya hak kazanmak için yarışa dâhil olmasıdır. İlk roman iddiasındaki eserlere gelince, 1927 ya da 1928'de Ahmed Muxtar Caf tarafından yazılan *Meseley Wîjdan*, bazılarının göre ilk Kürtçe romandır. Ancak bu eserin ilk Kürtçe roman olmasını engelleyen iki husus vardır. İlki, bu eserin roman mı öykü mü olduğuna dair tartışmadır, ki öykü türüne daha yakındır. İkincisi ise *Meseley Wîjdan* yazılışından 42-43 yıl sonra basılmıştır. Bu durumda kitabın basım tarihi

Devletin dillerine yönelik politikaları yüzünden İran Kürtleriyle Türkiye Kürtlerinin roman serüveni birbirine benzer. Bu iki farklı coğrafyadaki Kürtler tarafından ilk romanlar sürgünde yazılmıştır. Diğer bir ortak nokta da ilk romanlardan sonra bu iki bölgedeki Kürtler arasında epey uzun bir süre roman üretiminin olmamasıdır. Nitekim ilk roman *Pêşmerge*'den yaklaşık 30 yıl sonra, 1990'larda İran Kürtleri tarafından Kürtçe roman yeniden yazılmaya başlar. Fakat bu sefer ülkesinde yazılıp orda basılır. İran Kürdistanı'nda basılan ilk Kürtçe roman, Fetah Emîri'nin *Hawarebere* (1990) isimli eseridir. Geç yazılmasına rağmen Kürtçe roman, 1990lardan sonra İran Kürdistanı'nda hem sayısal hem de nitelik olarak gözle görülür bir gelişme göstermiştir (Ahmedzade, 2011: 111-126). Özellikle Eta Nehayî, edebiyat teorisi ve roman sanatı alanındaki birikimi ve kurgu tekniklerini başarılı kullanımı açısından tüm parçalardaki Kürt yazarları içinde ön sıralarda yer alan bir yazardır. Nehayî'nin *Gulî Şoran* (1995), *Balindeyên li ber Bê* (2003), *Helale* (2008) gibi eserleri yazdıkları roman teknikleri bakımından önemlidir.

c. Kürdistan Bölgesi'nde Kürtçe Roman

Irak Kürtleri tarafından yazılan ilk Kürtçe roman, yazar ve siyasetçi İbrahim Ehmed'in *Janî Gel* romanıdır. İbrahim Ehmed 1956 yılında romanını yazar, fakat roman 16 yıl sonra 1972'de Süleymaniye'de yayımlanır.¹¹ Ehmed, sansürden kaçınmak için romandaki olay ve mekânları Kürdistan yerine başka bir yere ait olay ve mekânlar biçiminde tasarlamıştır. Romanı Filistin savaşçılarına hediye ettiği için tasarladığı kurgu dünyasının Filistin olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak yabancı ve baskıcı egemenlere karşı ülkenin silahlı güçlerinin direnişi, romanın pêşmergeyle Irak hükümeti arasındaki çatışmanın düşünülerek yazıldığını çok açık gösterir. Yazar 1969 yılında romanın üç bölümünü *Rizgarî* dergisinde yayımlarken karakter isimlerini değiştirerek Kürtçe yapar (Uzun, 2011:51-53; Ahmedzade, 2011: 52-53). *Janî Gel* de Sovyet Kürtçe romanı ve *Pêşmerge* gibi sosyalist realizm sanat anlayışıyla yazılmıştır. İlk roman örneği olması nedeniyle doğal olarak edebi açıdan çok başarılı olduğu söylenemez.¹²

1969-1971 yılları arasında bir tarihe denk gelir. Edebiyat tarihçileri arasındaki ortak uzlaşa, edebi eserlerin basım tarihlerine göre değerlendirilmesi yönündedir. Bu açıdan bakıldığında hem basım tarihi hem de, bizce asıl bu yüzden, türü konusundaki muğlaklık *Meseley Wîjan*'ın ilk Kürtçe roman, hatta roman sayılmasını engeller. İlk Kürtçe roman varsayımına konu olan bir diğer eser, Mihemed Elî Kurd tarafından yazılan *Nazdar ya Kiçî Kurd le Ladê*'dir. 1936'da *Rûnakî* dergisinde üç bölümü basılan *Nazdar ya Kiçî Kurd le Ladê*'nin dergi kapanınca devam bölümleri gelmez. Ancak yazarının roman olarak adlandırdığı bu girişimin daha sonra da tamamlanmış hali basılmamıştır. Dolayısıyla tamamlanmamış bir eserin bu tür tartışmalara dâhil edilmesinin anlamsızlığı ortaya çıkar. Bu eser en fazla "neden tamamlanmadı?" ya da "tamamlandı, ama diğer parçaları kayıp" şeklindeki tartışmalara konu olabilir. Şimdi diyalekt ve yazılıp basıldığı coğrafyayı göz önünde tutarak tekrar ilk Kürtçe romanın tespitine yaklaşalım. Kurmancî lehçesinde *Şivanê Kurd*, Soranî lehçesinde ise *Pêşmerge* ilk Kürtçe roman payesini alır. Irak Kürdistanı'ndaki ihtilafı "ilk roman" tespiti çalışmaları bağlamında diyalekt kriteri doğal olarak aradan çıkacağı için, Irak Kürtleri tarafından yazılan ilk roman olarak karşımıza yazar ve siyasetçi İbrahim Ehmed'in *Janî Gel* romanı çıkar. Irak Kürdistanı'ndaki ilk Kürtçe roman polemikleri için bkz. Haşim Ahmedzade, *Romana Kurdî û Nasname*, wer. Fahriye Adsay, weş. Avesta, Stembol, 2011, s. 50-55. İlk Kürtçe roman deyince aslında daha geniş kitlelere sesini duyurduğu ve dünya çapında popüler olduğu için, ilk akla gelen yazar Mehmed Uzun ve etrafında dönen tartışmalardır. Ancak Mehmed Uzun, daha sonra göreceğimiz gibi tartışmanın farklı bir boyutunda yer alır. O yüzden ilk Kürtçe roman tartışmaları bağlamında burada Mehmed Uzun'dan bahsetmeye gerek görmedik.

11 Mehmed Uzun, *Janî Gel*'in Soranî diyalektinde yazılan ilk Kürtçe roman sayılabileceğini iddia eder. Bkz. Mehmed Uzun, *Destpêka Edebiyata Kurdî*, (3. baskı) weş. İthakî, İstanbul, 2011, s. 51. Muhtemelen Uzun, İbrahim Ehmed'in söyledikleri doğrultusunda, iddiasına dayanak olarak romanın yazılma tarihini baz almıştır. *Janî Gel*, Soranîce yazılmış ilk Kürtçe roman olamaz, zira *Pêşmerge* ondan önce basılmıştır.

12 Bütün parçalardaki ilk Kürt romanları, genellikle roman sanatı bağlamında değil Kürt dili ile yazdıkları için dikkat çeker. Bu ilk dönemler, Kürtçe yazabilmek roman yazabilmek için yeterli kriter gibiydi. Bu durum bütün parça veya ekollerdeki ilk Kürt romanlarının sanatsal ve anlatıbilimsel yetersizliklerinin açıklayıcısıdır. Bu romanlarda nasıl anlatıldığı ve hatta ne anlatıldığından çok Kürtçe ile yazılmış olmaları önemlidir. Dolayısıyla estetik unsurlar önemsenmemiştir.

Irak Kürdistanı'ndaki Kürtçe roman, 1980'li yıllarda görece bir gelişme sürecine girerken 1990'lerden sonra bu gelişme daha güçlü ve istikrarlı bir çizgiye girer. Bu, Kürt bölgesinde 1990'lardan sonra romandaki canlanma, Körfez Savaşı, Irak'taki siyasi gelişmeler ve Kürtlerin fiili egemenliği ile yakından bağlantılıdır. Hisên Arif, *Şar*, *Endêşey Mirovek* ve *Hêlane*; Mihemed Mukrî ise *Heres*, *Segwar*, *Tole* ve *Ejdiha* adlı eserleriyle Irak Kürdistanı'ndaki Kürtçe romanın gelişiminde öncü rol oynamışlardır (Ahmedzade, 2011: 51-53). Günümüzde ise ünü ve başarısı Kürdistan dışında da takdir edilen ve birçok dile çevrilen romanlarıyla Bextiyar Elî, adeta Kürtçe romanın Kürdistan Bölgesi'ndeki temsilcisidir. *Mirina Tekanê Duyem* (1997), *Êvara Perwaneyê* (1998), *Dawîtirîn Hinara Dinyayê* (2002), *Bajarê Moziqarên Spî* (2006), *Xezalnivîs û Baxên Xeyal* (2008), *Koşka Balindeyên Xemgîn* (2009), *Apê Min Cemşîd Xan* (2010) gibi romanların yazarı Elî, büyülü gerçekçilik tekniğinin çok başarılı bir uygulayıcısıdır. Profesyonel bir biçimde yazarlık mesleğini icra eden Elî, son romanlarında artık sadece Kürt okura değil evrensel bir okur kitlesine hitap eder (Üstündağ, 2019: 80). Elî, bütün Kürt yazarları içinde yazdığı romanlardan yüksek meblağlarda maddî kazanç elde eden ve ayrıca Nobel edebiyat ödülü alması gerektiğine inanılan bir Kürt yazardır (Ahmedzade, 2011: 89).

Kürdistan Bölgesi Kürtçe romanı çerçevesinde değerlendirilmesi gereken ancak genellikle göz ardı edilen Behdînan Bölgesi romanından da bahsetmek gerekir. Bu bölgedeki romanların yukarıda bahsedilen romanlardan farkı, Kurmancî'nin Behdînan ağzıyla yazılmasıdır. Bu bölgedeki yazarlar bazen Arap alfabesi bazen de Latin alfabesiyle yazmaktadır. Behdînan bölgesinde yazılan ilk Kürtçe roman, Kerîm Biyanî'nin *Deravê Teng* (1988) romanıdır. Bunun dışında bu bölgede onlarca Kürtçe roman basılmıştır (Yûsiv, 2011: 63-67). Behdînan bölgesinde yazılan bazı Kürtçe romanlar, Türkiye'deki ve İsveç'teki Kürt yayınevleri tarafından yayımlanmıştır.

d. Hawar Ekolü ve Kürtçe Roman

Kürtçe romanla ilgili incelemelerde en çok ihmal edilen konu Hawar Ekolüdür. Hawar Ekolü Sovyetler Birliği'nden sonra, aslında aşağı yukarı eşzamanlı olarak, Kürt edebiyatının diasporadaki ikinci durağıdır. Kürt edebiyatı, dili, kültürü ve folklorunun gelişmesinde çok önemli bir misyona sahip olan bu ekol; *Hawar* (1932-1943), *Ronahî* (1942-1945) ve *Roja Nû* (1943-1946) dergileri etrafında toplanan edebi ve entelektüel çevreyi ifade eder. Hawar Ekolü, bu hareketin öncüsü olan yazar ve dilbilimci Celadet Alî Bedir-Xan başta olmak üzere Kamuran Alî Bedir-Xan, Nûredîn Zaza, Osman Sebrî, Qedrîcan, Cegerxwîn gibi modern Kürt edebiyatı ve dilinin yaratılıp geliştirilmesinde çok önemli rol oynayan şahsiyetleri bünyesinde barındırır (Dilgeş, 2012: 49-62). Bu ekolün ifade alanları olan dergilerde öykü, tiyatro, çeviri, adaptasyon, serbest şiir gibi nerdeyse modern edebiyatın tüm türleri yazılmasına rağmen roman yazılmamıştır. Doğrudur, Hawar Ekolü roman türünde herhangi bir üretimde bulunmamıştır ama kendinden sonra özellikle İsveç diasporası, Suriye ve Türkiye'deki Kürtler için romanın Kürtçe olarak yazılması için gerekli en temel kaynak ve motivasyonları temellendirmiştir. Scalbert Yücel'in de belirttiği üzere Hawar ekolü, Kürtçe yazarların dilbilimsel ve edebi açıdan biçimlenmesinde merkezi bir konum olan dergi geleneğinin temelini oluşturur (2018: 187). Nitekim *Nûdem* başta olmak üzere İsveç diasporasında çıkan Kürtçe dergiler ile *Jiyana Rewşen* başta olmak üzere Türkiye'de çıkan Kürtçe dergiler, diğer başka şeylerin yanında Kürt yazar yetiştirme misyonunu *Hawar*'ın "okul" gibi çalışma anlayışından alır (Scalbert Yücel, 2018: 181-200).

Peki *Hawar Ekolü*, Kürt yazar ve dolayısıyla roman yazarının ortaya çıkmasında nasıl etkili olmuştur? Dört parçada yok sayılan Kürtler’de ulusal bir kimlik yaratarak; Kürt dilinin korunması, kullanılması ve geliştirilmesi bağlamında bir dil bilinci oluşturarak; Kürt dilini, kültürünü, edebiyatını yok olmaktan kurtarmak için yazılı kayıt altına almaya vesile olacak Celadet Bedir-Xan’ın “[b]u alfabe bir bayraktır, edebi varlığımızın bağımsızlığının alfabesidir.” (1998:688) diye tanımladığı Kürt diline özel bir alfabe hediye ederek Kürt yazarın oluşmasında etkin rol oynar. Dolayısıyla Kürtçe bir roman yazmak için gerekli olan malzemeleri *Hawar* zaten hazırlamıştı: Ulusal bilinç, standart bir dil (Kürtçe kelime hazinesi ve Kürtçe yazmanın rehberi olan dilbilgisi) ve yok sayılmaya karşı entelektüel bir direniş. *Hawar*, belli bir ölçüde Kürt dilinin Kurmancî diyalektinin yok olmasını önlemiş, Kürt dili ve edebiyatını korumuş ve geliştirmiştir. Uzun’un Celadet Bedir-Xan şahsında söylediklerini *Hawar* ekolünün tümüne genelleyebiliriz: Eğer *Hawar* bünyesindeki üretim ve bilinçlendirme çabaları olmasaydı Kurmancî diyalektiyle yazmak imkânsız olmasa bile çok daha zor olacaktı (Uzun, 2011: 74). Dolayısıyla bugün için İsveç diasporası, Türkiye ve Suriye özelinde muhtemelen bir Kürtçe roman hakkında konuşulmayacak, konuşulsa bile büyük olasılıkla karşımıza birçok yönden zayıf örnekler çıkacaktı. Bu yüzden *Hawar* ekolünün Kürtçe roman yazımına etkisi, göz ardı edilemeyecek kadar önemli ve üzerinde durulmaya değerdir.

e. İsveç’te Kürtçe Roman

Modern Kürt edebiyatı ve özellikle romanı, siyasete paralel bir çizgide ilerler. Buraya kadar değindiğimiz örneklerin dışında bu varsayımı doğrulayacak en önemli örneklerden biri, İsveç Kürtçe romanını¹³ mümkün kılan şart ve koşullardır. Sovyetler Birliği ve *Hawar* ekolünden sonra Kürt sürgün edebiyatının üçüncü konağı olarak karşımıza çıkan İsveç ekolü, 1980 darbesinden¹⁴ kısa bir süre önce veya darbe esnasında gönüllü olarak göç eden ama çoğunlukla kaçmak zorunda kalan Kürt entelektüellerinin oluşturduğu edebi çevreyi ifade eder (Laleş, 2012: 370). Bu göçler, Scalbert Yücel’in deyişiyle bir bakıma “siyasi militanların göçüdür.” Şöyle ki, oraya göç edenler edebi değil siyasi şahsiyetlerdi. Örneğin *Hesenê Metê*, *Rizgarî* ve *Ala Rizgarî*’de faaliyetlerde bulunmuş, Türkiye’den

13 İsveç Kürtçe romanın Kürt ulusal hareketinin edebiyattaki karşılığı biçiminde ortaya çıktığı söylenebilir. Kürt ulusal hareketleri, temelde Türk milliyetçiliği ve Kürtlerin yadsınmasına karşı “bir cevap” olarak ortaya çıkar”. Bkz. Clémence Scalbert Yücel, *Kürt Edebiyatının Anatomisi*, çev. Yeliz Der Garabedian, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 238. Edebiyat ve özellikle Kürtçe roman, Kürtlere yönelik inkârı geçersiz kılmayı amaçlayan Kürt ulusalcılığının farklı bir boyutudur.

14 1980 askeri darbesi Kürt edebiyatının oluşum ve gelişiminin dolaylı bir biçimde tetikleyicisi olmuştur. Darbe, kendi ülkelerinde kalsalardı belki siyasi faaliyetlerinden ve Kürtçenin yasaklı olmasından dolayı yazamayacak şahıslar için Kürt yazar olma koşul ve motivasyonunu yaratmıştır. (Scalbert Yücel, 2018; 177) İsveç devletinin azınlık hakları ve politikaları çerçevesinde basım ve yayıncılık yardım ve desteği burada profesyonel Kürt yazarının yetişmesi ve modern Kürt edebiyatının yoğun bir canlanma ve gelişme dönemi yaşamasına zemin hazırlamıştır. İsveç devletinin bu çeşit yardım ve destekleri için bkz. Scalbert Yücel, *age*, s. 157-166. İsveç diasporası örneği, devlet yardımı ve desteği açısından ilk bakışta Sovyet diasporası ile benzerlik gösterebilir. Ancak bu iki ekol, deneyimleri ve geride bıraktıkları ülkeleri ile ilişkileri bakımından son derece birbirinden farklıdır. Sovyet Kürt yazarların çoğu, kendi ülkelerindeki yaşamlarını hatırlayamayacak kadar küçükken aileleriyle Rusya’ya kaçmak zorunda kalmışlardı. Birçoğu açlık, savaş gibi sebeplerden dolayı ailesini yollarda kaybettiği için Sovyetlerdeki yetimhanelerde büyümüş ve orayı ülke olarak benimsemişlerdi. İsveç Kürt yazarları ise ülkelerini terk ederken çoğunluğu 20-30’lu yaşlardaki yetişkinlerdi. Hayatlarının en faal, en yoğun yıllarını ve hayata dair ilk tecrübelerini anavatanlarında yaşamışlardı. O yüzden kendi ülkelerinden daha konforlu ve elverişli koşullara sahip olsalar da yabancılık, yalnızlık ve vatan özlemi, hissettikleri en güçlü duygulardı. Bu yazarlar, Türkiye’deki Kürt entelektüel çevrelerle de sürekli etkileşim halindeydi ve ayrıca Avrupa’da ilk kez karşılaştıkları İran, Irak, Suriye Kürtleriyle etkileşime girdiler. Sovyet diasporasında Kürt edebiyatı, devlet politikalarının da etkisiyle dünyadaki diğer Kürtlerden izole, içine kapanık bir edebi ortamda gelişir. İsveç diasporasındaki Kürt yazarları ise, terk ettikleri Türkiye’deki Kürt çevreleri ile organik bir ilişki içinde olup diğer parçalardaki Kürtlerin edebi ve kültürel tecrübelerini tanıma fırsatı bulmuştur. Diğer taraftan Sovyet Kürt edebiyatı, mecburi bir biçimde Sovyet devletinin sanat politikaları ile şekillenirken İsveç Kürt edebiyatı üzerinde devletin bu yönde herhangi bir tasarrufu ya da hükmü söz konusu olmamıştır. Bu sebeplerden dolayı İsveç Kürt edebiyatı ve romanında Kürt kimliği ön plandadır ve 1990’lardan sonra Türkiye Kürdistanı’nda yazılmaya başlayan edebiyat ve roman ile birbirini tamamlar.

Irak Kürdistanı'na geçip pêşmergeler içinde 3 yıl geçirmiş, en nihayetinde İsvaç'e geçmiştir. PSK üyesi olan Lokman Polat 10 yıl hüküm yemiş ve çareyi ülkeyi terk etmekte bulmuştur. Keza Rizgarî'de faaliyetlerde bulunan Mehmed Uzun, mahkûm edildiği için İsvaç'e geçer (Scalbert Yücel, 2018; 177). Hesenê Metê'nin dediği gibi İsvaç'te yazar olacak bu şahsiyetler genellikle "hapishaneden, siyasetten veya dağdan geçmiştir" (Scalbert Yücel, 2018; 177).

Lal Laleş, İsvaç ekolünün en önde gelen yazarı Mehmed Uzun'un dengbêjlik, Hawar ekolü ile Erebe Şemo, Eliyê Evdilrehman, İbrahîm Ehmed ve Rehîmê Qazî gibi ilk Kürt yazarlarından beslendiğini söyler (Laleş, 2012: 370). Mehmed Uzun'un roman anlayışının belirleyici unsurlarından biri olan dengbêjlik geleneğini bir yana bırakırsak, aslında ilk Kürt roman örnekleri ile Hawar ekolü, İsvaç ekolünün diğer roman yazarları için de temel besin kaynakları olmuştur. Bununla birlikte İsvaç ekolü kendini ağırlıklı olarak Hawar ekolünün dili ve Kürtlük bilinci üzerine inşa etmiştir. Celadet Bedir-Xan başta olmak üzere Hawar ekolü üyelerinin düşünce ve çalışmaları, İsvaç Kürt yazarları üzerinde çok derin etkiler bırakmıştır. Hawar ekolünün yoğun etkileri, bu yazarların eserlerinde rahatlıkla görülebilmektedir. Mesela Mehmed Uzun'un en başarılı romanlarından biri, *Bîra Qederê*, Celadet Bedir-Xan'ın kaderine ve yanı sıra kısacık yaşamına sığdırdığı çok sayıdaki önemli ve ciddi çalışmalarına yoğunlaşır; *Hawara Dîcleyê*'de Uzun Bedirxanî'lere tekrar dönerek bu sefer İstanbul'a sürgün edilişlerini işler; *Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê*'de ise romanın anlatıcı konumuna Bedirxanî'lerin dengbêjî F. Kiki'yi tayin eder. Fırat Cewerî de *Li Mala Mîr* isimli kitabını kendisiyle Celadet Alî Bedir-Xan arasında geçen ve Kürtlere dair birçok sorunu masaya yatırdıkları hayali bir diyalog üzerine kurgular. Keza, Kürt öykücülüğünün en başarılı örneklerinden olan Hesenê Metê'nin *Êş* öyküsünde öykünün kahramanı Darîne Daryo derdini, sıkıntısını odasında asılı portredeki Celadet Alî Bedir-Xan'a uzun bir monolog halinde döker. Aşireti, annesi, babası Daryo'dan Kürtçe kalın bir kitap yazmasını beklemektedir. Çünkü diğer aşiretlerdeki bilmem kimin oğlu aşiretini ve ailesini kalın kitaplarla onurlandırmıştır. Kendisinden beklendiği şekilde yazamayan Daryo, Kürtçe yazmaya bakışını ironik bir biçimde Celadet Bedir-Xan'a anlatır. Görüldüğü üzere Hawar ekolünün kurucusu Celadet Alî Bedir-Xan, İsvaç ekolünün yol gösteren, zor zamanlarda kendisine sığınılan ileri görüşlü ve şefkatli "baba"sı konumundadır.

İsvaç ekolünün Hawar ekolünü kendine örnek almasının ve *Hawar*'ın açtığı yoldan gitmesinin doğal sebebi büyük olasılıkla kendi kaderleri ile *Hawar* yazarları arasında kurdukları özdeşleşmedir. Hawar ekolü yazarları, çoğunlukla Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarında yer almış veya onları desteklemiş olup isyanların başarısızlığa uğramasını takiben Suriye'ye kaçmak zorunda kalmışlardır. Fransız himayesindeki Suriye'de siyasi alanda pasifize olan bu aydın ve yazarlar Kürtçeyle ilgili diğer çalışmalarla birlikte çoğunluklu kendilerini edebi üretime vermişlerdir. Benzer biçimde yarım asır sonra çoğunluğu farklı siyasi faaliyetlerde yer almış bir grup Kürt aydını, çoğunlukla Türkiye'deki siyasi atmosfer ve kısmen 1980 darbesi nedeniyle İsvaç'e zorunlu olarak göç etmişlerdir. Onlar da tıpkı öncülleri gibi İsvaç'te siyaseti bir yana bırakıp yoğun bir biçimde edebi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte bu iki ekolün yazarlarının politik olmadıklarını düşünmek bir yanılgıdır. Zira sadece politik araçları dönüşüme uğramıştır, artık tek ve biricik araçları Kürt dilidir. Hawar ekolü Kürt dili, kültürü, sözlü edebiyatı, klasik edebiyatı ve romanı dışında modern edebiyatın neredeyse tüm türlerini kuşatmıştır. İsvaç ekolünün ise bunlara ek olarak en yeni ve en iddialı üretim alanı roman türüdür.

İki ekol arasındaki belirleyici fark olan roman türü, aynı zamanda iki ekolün edebi üretimlerinin temel aracı olan Kürt diline yaklaşımındaki farkın temel nedenini de oluşturur. Şöyle ki Hawar ekolü Kürt dilini yok olmaktan ve unutulmaktan korumak ve Kürtçe'nin zenginliğini savunmak için sözlü edebiyat ürünlerini derler, eski edebiyat metinlerini bulur ve modern edebiyat türlerinde metinler yazarak *Hawar* ve diğer dergilerde kayıt altına alarak korur. *Hawar*'ın yaptığı işlerin önemini keşfeden İsveç ekolü, roman türü bağlamında Kürt yazarının anadiline yaklaşımında bir adım öteye geçer. Roman yazımı özelinde İsveç ekolü, artık Kürt dilini koruma ve savunmaktan Kürt dilinin zenginliği ve gücünü ispatlama konumuna geçmiştir. Roman yazarak dilinin varlığını, zenginliğini ispatlamak gayretinde olan Kürt yazarının ikinci hedefi dünya edebiyatı içinde bir yer alabilmektir. Bu çerçevede İsveç ekolünün en büyük özelliği Kürtçe roman yazmaya yoğun ve özel bir ilgi göstermesidir.¹⁵

Kürtçe romana dünya romanı içinde bir yer açmak için çabalayan ve bu isteğini her fırsatta dile getiren Mehmed Uzun, İsveç ekolünün en üretken ve en tanınan yazarıdır. Yaşadığı dönem boyunca Mehmed Uzun'un İsveç Kürtçe romanı ve hatta tüm Kürtçe romanın temsilcisi gibi görüldüğünü söylersek yanlış olmaz. Belki de bu temsiliyet yüzünden ve Mehmed Uzun'un "Kürtçe romanı oluşturma ve yaratma" (Rojbiyanî, 1993: 16). ifadesinde olduğu gibi Kürtçe romandan bahsederken özellikle 'yaratma' kelimesini çok kullanması, Kürtçe romandan bihaber kesimlerde yanlış bir biçimde ilk Kürtçe roman yazarı olduğu yönünde bir algı oluşturmuştur.¹⁶ Mehmed Uzun'un kendisi her ne kadar Kürtçe roman 'yaratma' istek ve amacını çok sık dillendirse de çoğu yerde "Kürtçe romanın babası" Erebe Şemo, Eliyê Evdilrehman, Seidê İbo, İbrahîm Ehmed, Rehîmê Qazî, Hisên Arif (Uzun, 1996; 41-42, 51, 84-85, 106) gibi ilk Kürtçe roman yazarlarına göndermede bulunur. Hatta Seyidxan Kurij'in kendisiyle yaptığı bir söyleşide, Kürtçe romanın olmadığı yönündeki iddialara çok açık ve net cevap verir: "Kürtçe roman vardır, dün de vardı, bugün de var" (Kurij, 1995; 105). Sonrasında Erebe Şemo'dan başlayarak ilk Kürtçe romanları anar.¹⁷ Kürtçe romanın olmadığını iddia edenleri de

15 İsveç ekolü, özellikle Kürtçe romanın gelişimindeki rolüyle dikkat çekicidir. İsveç ekolü, istisnalar olmakla birlikte ağırlıklı olarak Türkiye'deki Kürtler ve onların edebi üretimlerini kapsar. Türkiye'deki Kürtler için Kürtçe roman o dönemde her haliyle yeni bir fenomendir. Kürt dili üzerinde herhangi bir yasak veya inkârın olmadığı ve aldıkları devlet destekleri sayesinde düşünmek ve yazmak için bol zamanlarının olduğu İsveç'te Türkiye'den kaçmış Kürt aydınlarının dikkati uzun soluklu bir tür olan romana yönelir. Devlet desteği ve zaman bolluğu aynı zamanda profesyonel Kürt yazarın İsveç'te ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Scalbert Yücel, 2018; 179) İsveç'te Kürtçe roman üretimine katılan yazarlar şöyledir: Mehmed Uzun, Mahmut Baksî, Hesenê Metê, Fırat Cewerî, Bavê Nazê, Lokman Polat, Laleş Qaso, Suleyman Demir, Mustafa Aydoğan, Enwer Karahan, Bûbê Eser. Bu yazarların yazdıkları romanların temaları çok genel itibarıyla iki grupta toplanabilir: Yazarın ülkedeki siyasi faaliyetleri ve hayatına odaklanan anı ve roman arasında kalan metinler; ve roman kahramanlarının diasporadaki yalnızlık, yabancılaşması etrafında işlenen sürgün teması. (Scalbert Yücel, 2018; 198)

16 Bununla birlikte Ljung bir makalesinde Mehmed Uzun'un bir televizyon programında ilk Kürt roman yazarı olduğunu söylediğini iddia etmiştir. Bkz. Akt. Haşim Ahmedzade, *Romana Kurdî û Nasname*, s. 51. Bu yanlış algıya özellikle yabancı araştırmacıların çalışmalarında gözlemlenir. Örneğin Scalbert Yücel de Uzun için "ilk çağdaş Kürtçe roman yazarı" ifadesini kullanır. (2018; 203) Uzun'un verdiği röportajlarda tercih ettiği ifadeler ve *Küllerinden Doğan Dil ve Roman, Bir Dil Yaratmak* gibi çok iddialı kitap isimlerinin bu yanlış algıya yardım ettiği söylenebilir.

17 Tam bu noktada, Uzun'un Kürtçe romanın kurucusu olduğunu iddia eden araştırmacılarının (Scalbert, 2018; 203; Bodur, 2009; Yılmaz, 2017; 118) amacının, Mehmed Uzun'u doğrudan ilk Kürtçe romanın yazarı olarak göstermekten ziyade Kürtçe romanın kurulmasındaki rolüne atıfta buldukları söylenebilir. Araştırmacıların bu eğilimi, muhtemelen Uzun'un Kürtçe romanı istikrarlı bir yola sokma isteği ve çabasıyla ilgilidir. Mehmed Uzun'dan önce Kürtçe roman elbette var, ama uzun kopuşlarla hep kesintiye uğradığı için bir tradisyon oluştuğunu söylemek güçtür. Ayrıca, Uzun'dan önce Kürtçe romanın altı kalın çizgilerle belirginleşmiştir. Bunun dışında Uzun'dan önceki Kürtçe romanların teknik açıdan pek de yetkin oldukları söylenemez. Sovyet Kürt romanları, *Pêşmerge*, *Janî Gel* gibi romanların teknik ve estetik bakımlardan yetkin olduklarını söylemek gerçekçi değildir. İlk Kürtçe roman örnekleri, yazarının yaratma isteği ile değil bir çeşit yükümlülükle, genellikle edebiyat dışı, yazılmışlardır. Öyle görünüyor ki Kürt edebiyatı bağlamında roman sanatı, kurgu dünyası ve anlatım metotları üzerine ciddi anlamda düşünen ve yazarlığı profesyonel bir iş haline getiren ilk yazar Mehmed Uzun'dur. Uzun da Kürt dilinde roman yazmayı bir nevi görev olarak görmüştür. Ancak Uzun ile kendinden önceki Kürt roman yazarlarının görev tanımlaması birbirinden farklıdır. İlk Kürt yazarları benimsedikleri ideolojinin sanat anlayışı doğrultusunda Kürtçe roman yazmayı bir görev olarak bilirken Uzun'un amacı Kürtçe yetkin romanların

iki gruba ayırır: Kürtleri küçük, vahşi ve cahil olarak göstermek isteyen Kürt düşmanları ile ya Kürt edebiyatını bilmeyen ya da siyasi, ideolojik ve şahsi sebeplerle körleşmiş Kürtler (Kuriş, 1995: 105).

Çok açıktır ki Mehmed Uzun'un ilk romanı ne bölge bazlı (diaspora veya Kürdistan'ın herhangi bir parçası) ne de diyalekt bazlı (Sorani, Kurmanci, Kirmancki) ilk Kürtçe roman değildir (Ahmedzade, 2004: 205). Zaten araştırmalarımız çerçevesinde ilk elden yazarın bu yönde bir iddiasına da denk gelmedik. Mehmed Uzun'un asıl önemi; Kürt diliyle roman yazılabileceğini ispat etme, Kürtçe romanı geliştirmek, dünya romanı standartlarında Kürtçe roman yaratma çabası ve en önemlisi Kürtçe romanı sürekli gündemde tutarak dünyaya tanıtmaktır.

Bodur'un tespit ettiği üzere sözlü kültür (özellikle dengbêjlik geleneği), Kürt yazını (klasik Kürt edebiyatı ve Kürt dergiciliği), sürgün edebiyatı ve modernleşme Uzun'un romanlarının temel besin kaynaklarıdır (Bodur, 2009). *Tu* (1985) Uzun'un ilk romanıdır. Diğer romanları: *Mirina Kaleki Rind* (1987), *Siya Evîne* (1989), *Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê* (1991), *Bîra Qederê* (1995), *Ronî Mîna Evîne Tarî Mîna Mirinê* (1998), *Hawara Dicleyê* (2001). İsveç'te uzun yıllar yaşamasına rağmen Uzun'un yüzü hep ülkesine dönüktü, asıl amacı kitaplarını Türkiye'deki potansiyel okur kitlesine ulaştırmaktı. Nitekim Türkiye'de Kürt dili üzerindeki baskılar kalkar kalkmaz Uzun'un romanları Türkiye'de yeniden basılan ilk Kürtçe romanların arasında yer almıştır. *Hawara Dicleyê* romanı ise ilk defa doğrudan Türkiye'de basılmıştır (Scalbert Yücel, 2018: 203). Uzun'un bir amacı da Türkiye'deki Kürtçe bilmeyen okurlara ulaşmaktır. Bu sebeple her bir kitabının Türkçe çevirisine çok özen göstermiştir (Üstündağ, 2019: 88-93). Türkiye'de Uzun'un Türkçe çeviri ve Türkçe yazılmış kitapları Kürtçe kitaplarının satışıyla kıyaslanamayacak denli çok satmıştır. Uzun, bir dönem Türkiye'de ve belli bir ölçüde dünyada en çok tanınan ve bazı kesimler tarafından bilinen tek Kürtçe roman yazarı olmuştur.

Siyasi kişiliğiyle de tanınan Mahmut Baksî'nin gençlik çağı romanı *Hêlin* (1984) İsveç'teki Kürt diasporası tarafından yayımlanan ilk Kürtçe romandır. (Ahmedzade, 2004, 205)¹⁸ Sendikacı ve TİP'in Batman şubesinin başkanı olan Mahmut Baksî, Kürtçülük ve iki kitabı nedeniyle 15 yıla mahkûm edilir. 1970'te Almanya'ya göç eden Baksî, 1971'de İsveç'e yerleşir. *Hêlin* dışında Baksî'nin *Gundikê Dono*, *Serhildana Mala Eliyê Ünis*, *Lawikê Xerzî* isimli romanları vardır (Baksî, 2018). Baksî'nin romanlarında Türkiye edebiyatındaki 'toplumcu gerçekçilik'in etkisi gözlemlenebilir.

Mehmed Uzun'un (2011: 82) genç ve umut verici olarak işaret ettiği Hesenê Metê; bazı Rus yazarlarından yaptığı çeviriler, halk masalları uyarlaması olan *Ardû* ve öykü kitabı olan *Smirnoff* ile Uzun'un övgüsüne mazhar olur. Çok değil iki yıl sonra çıkardığı *Labirenta Cinan* romanıyla sadece

yazılabileceğini dünyaya göstermekti. Uzun, Kürtçe roman yazmayı uzun erimli bir proje olarak önüne koymuştur. Bu bağlamda Uzun'un iki önemli özelliği ortaya çıkıyor: düşünür ve yaratıcı. İlk roman teorisi üzerine çalışan, dünya romanını yakından takip eden, Kürt edebiyatı ve romanıyla ilgili inceleme ve araştırmalar yapan, nasıl bir Kürtçe roman ortaya koymak gerektiği üzerine düşünen ve ikinci olarak da Kürtçe roman üretiminde bulunan Mehmed Uzun. Dolayısıyla Uzun yaptığı için gayet farkında olan ve o için teorisini de yetkinlikle yapan bir yazardır. Uzun sadece romanlarıyla değil Kürt dili, edebiyatı ve romanıyla ilgili yazılarıyla da yol gösterici ve ufuk açıcı olmuştur. Bir dönem Kürt entelektüelleri tarafından çokça taşlanan Uzun'un kendine özgüveni çok da yersiz değildir. Kürtçe romanın "baba"sı olmasa da Kürtçe romanı dünya romanının yanına taşımak için bilinçli bir gayretle çalışan ilk kişidir, denebilir. Yanı sıra Kürtçe romanın Kürtler arasında ve dünyada tanınması için yoğun mesai harcamıştır. Uzun'un bir diğer özelliği Kürtçe romanda ilk modernist ve postmodernist açılımlar yapan yazar olmasıdır. Yılmaz, Uzun'a "modernist ve postmodernist Kürtçe romanın babası" payesini verir. (117) Kendinden önceki Kürtçe romanların neredeyse tamamı sosyal gerçekçilik anlayışıyla yazılmıştır. Bu bakımdan Uzun, Kürtçe romana yeni yollar açarak Kürtçe roman geleneğini şekillendirici bir rol oynamıştır.

18 İsveç'teki gibi edebi bir diasporanın oluşmadığı Almanya'da Birîndar'ın *Keça Kurd Xanê* isimli romanı 1982'de, *Soro* romanı 1983'te yayımlanır.

öykü alanında değil roman alanında da Kürt edebiyatının en etkili yazarlarından biri olduğunu ispatlayarak Uzun'un övgüsünün yersiz olmadığını gösterir. Metê; dili kullanma biçimi, ironik bakış açısı ve gerçek ile hayal arasında gidip gelen kurgu dünyası ile Kürt edebiyatındaki en özgün yazarların başında gelir. Metê'nin *Tofan*, *Gotinên Gunehkar*, *Li Dêrê*, *Hefsar* adında dört romanı ve *Kitêba Salê* adında bir öykü kitabı daha vardır. Metê aynı zamanda Türkçe'ye en çok çevrilen yazarlar arasındadır.

İsveç devletinden en fazla finansal destek alan yazarların başında gelen Fırat Cewerî'nin Kürt edebiyatı alanındaki asıl başarısı *Nûdem* dergisi ve yayınlarıdır. Çevirmenlik, şiir ve öykü yazarlığının yanında Cewerî, aynı isimdeki yayınevi ve dergi çalışmalarını da aktif bir şekilde yürütmüştür. *Nûdem* yayınevi birçok Kürtçe eseri yayımlarken 40 sayı çıkan *Nûdem* dergisi de İsveç'teki Kürt diasporası çevresinde edebi bir atmosfer ve canlılık yaratmış ayrıca her görüşten Kürt yazarını bir araya getirme rolü oynamıştır. Dergi 1990'ların ikinci yarısında Türkiye'ye ulaştığında etkisi oraya da sirayet etmiştir (Scalbert Yücel, 2018: 195-198). "Cafe Nûdem" şeklinde hayali bir isim verilen, yayınevinin bir odasında gerçekleşen edebi buluşma ve görüşmeler de İsveç'te Kürt yazarının oluşması ve biçimlenmesinde büyük rol oynamıştır (Scalbert Yücel, 2018: 215). 2001 yılında *Nûdem* dergisinin yayımına son verdikten sonra roman yazmaya yönelen Cewerî'nin ilk romanı *Payîza Dereng*'tir. İlk romanı *Ez ê Yekî Bikujim*, *Lehî* ve *Marîa Melekek Bû*, *Derza Dilê Min* izler.

İsveç ekolü içinde de adı anılan Bavê Nazê, Kürt yazarının yersiz yurtsuzluğuna en iyi profili oluşturur. 1946'da Mardin'de doğan yazar; 1957'de Suriye'ye geçer, 1969'da da Sovyetler Birliği'ne geçiş yapar. 1980'de Moskova Üniversitesinde doktorasını tamamladıktan sonra 1981'de Suriye'ye döner ama 1983'te yine Sovyetlere gitmek zorunda kalır. Yazar 1985'te İsveç'e geçer ancak 1988'de tekrar Sovyetlere döner. Sovyetlerde farklı gazetecilik faaliyetlerinde bulunan yazar, 2003 yılında Kürdistan Bölgesi'ne giderek Duhok Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermeye başlar ve halen oradadır. Nazê'nin oldukça hareketli yaşam serüveni, onu hangi edebiyat evresinde konumlandırmak gerektiği konusunda araştırmacıların kafasını karıştıracak mahiyettedir. Ama en azından kısa bir dönem için de olsa adı İsveç ekolü içinde anılır. Gerçekçilik anlayışının en iyi uygulayıcılarından biri olan Nazê'nin ilk romanı, *Çiyayên Bi Xwîne Avdayî* ilk olarak 1978'de Arapça, 1981'de Rusça ve nihayet 1988'de Kürtçe yayımlanır. *Miriyê Heram*, *Dara Pelweşiyayî*, *Stokholmê Te Çi Dîtiye Bêje* (1985) yazarın romanlarından birkaçıdır.

f. Türkiye'de Kürtçe Roman

İsveç diasporasında Kürtçe roman iyi bir gelişim dönemi yaşarken Türkiye'de değil Kürtçe roman yazmak tek bir Kürtçe cümle yazmak bile ağır cezalara sebep olabiliyordu.¹⁹ Zira Türk kanunlarında Türkçe dışında herhangi bir dilde yazmak yasaktı. Bu yüzden 1960'lı yıllara kadar Türkiye'de Kürtçe adına herhangi bir üretim yoktur. Ancak bütün yadsıma, yasaklama ve yok saymalara rağmen Türk kanununda yasal düzenlemeye gidilmeden önce de tek tük Kürtçe kitaplar yazılmıştır. Bir yazısında Kürtçe bir stranın birkaç dizesine yer verdiği için tutuklanan Musa Anter, ironik bir biçimde tutuklandığı hücrede tamamı Kürtçe bir piyes yazar. Yazar piyesi 1960'ta yazmasına rağmen piyesin basılması

19 Abartılı gelebilir, ancak gerçekten de öyleydi. Musa Anter'in 1959 tarihli *Kıml* kitabı bu durumun en somut örneğidir. Anter, İleri Yurt gazetesindeki yazılarını bu kitapta bir araya getirir. Hepsini Türkçe yazılmış gazete yazılarından birinin adı *Kıml*'dir. Söz konusu yazıda Anter, Kürtçe bir stranın birkaç dizesine yer vermiştir. Türkiye'nin en büyük gazeteleri durum hakkında son derece olumsuz haberler yapar. Çok geçmeden Anter ve İleri Yurt'un sorumlusu Canip Yıldırım'a dava açılır. Ardından Anter tutuklanır. (Uzun, 2011; 78) İşin ironisi şudur ki Anter tamamı Kürtçe olan *Birîna Reşî* gönderildiği hücrede kaleme alır.

1965'i bulur. Türkiye'de yayımlanan ilk Kürtçe kitap, *Birîna Reş*'tir (Scalbert Yücel, 2018: 169: Uzun, 2011: 79). Bunu Mehmet Emin Bozarşan'ın 1978 yılında yayımladığı *Meyro* isimli öykü kitabı izler. Türkiye'deki bu ilk Kürtçe kitapların ana temaları; genellikle kırsalda yaşayan Kürtler'in sert yaşam koşulları, çaresizlik, geri kalmışlık, cahillik ve bunların yol açtığı sorunlardır (Scalbert Yücel, 2018: 170Ü Uzun, 2011:80). Türkiye'de Kürtçenin yasaklı olduğu dönemlerdeki Kürtçe yazma çabasından bahsederken yayın serüveni Diyarbakır'da başlayıp İsviçre'de sonlanana kadar düzenli aralıklarla çıkan *Tirêj*²⁰ (1979-1980) dergisi atlanmamalı. İlk Kürtçe çiftlehelçeli (Kurmancî-Kirmanckî) dergide yazan Rojen Barnas, Berken Bereh ve Arjen Arî çağdaş Kürt şiirinin ağır kilometre taşlarıdır. Rojen Barnas ve Arjen Arî, derginin Türkiye'deki yayımı durunca şiirlerini diasporadaki Kürtçe dergilere gönderir (Scalbert Yücel, 2018: 174: Laleş, 2012: 371). Dergide yazıları yayımlanan ve daha sonra İsviçre'ye yerleşen Malmîsanîj ise özellikle Kirmanckî, Kürt aydınları, Kürt cemiyetleri ve Kürt gazeteciliği ile ilgili inceleme ve araştırmalarıyla Kürdoloji alanına önemli kazanımlarda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1992 yılına kadar yani 69 yıllık uzun bir süre zarfında Türkiye'de yayımlanmış tek Kürtçe roman Erebe Şemo'nun *Şivanê Kurd* eseridir.²¹ *Şivanê Kurd*, 1935 yılındaki Sovyetlerdeki ilk baskısından yıllar sonra nihayet 1977'de Türkiye'de basılır (Ahmedzade, 2004: 212).

Türkiye'den gitmek zorunda kalan Kürtler tarafından 1935'te ilk örneği verilen, Sovyetler Birliği ve İsviçre diasporası olmak üzere diasporanın iki kanadı üzerinden geliştirilen Kürtçe roman, 60 küsur yıllık bir aradan sonra en sonunda Türkiye'de de varlık gösterir. Türkiye'de Kürt dili, edebiyatı ve kültürü ile ilgili diğer gelişme ve serbestleşmelerle birlikte Kürtçe romanın yazılmasını mümkün kılan asıl etken, 1991'de Turgut Özal başkanlığında 1983 tarihli 2932 sayılı yasanın yürürlükten çıkarılmasıdır. Böylece Kürt dili kullanımı ve tanınması önündeki engeller büyük oranda ortadan kalkar ve Kürt edebiyatının gelişmesi için fırsat doğar (Blau, 2017: 36). Buna rağmen yasal düzenlemeden ancak 8 yıl sonra Kürtçe roman Türkiye'de yayımlanır. Günlük yaşam ve resmi kurumlarda kullanılmayan, yazılı ve basılı materyallerin olmadığı, olsa da ulaşmanın çok zor olduğu, sadece ev içinde kullanılan bir dil ile hem görece uzun bir zaman hem de yetkin ve esnek bir dil isteyen bir tür olan roman yazmak elbette kısa sürede mümkün olmayacaktı.

Kürt dili üzerindeki yasak ve baskının kaldırılmasıyla birlikte Kürt dili, edebiyatı ve kültürüyle ilgili diğer çalışmalar bu kadar sabırlı olmayacaktı. 1991'de İstanbul'da kurulan *MKM (NÇM)* ile 1992'de İstanbul'da kurulan İstanbul Kürt Enstitüsü; Kürt dili, edebiyatı, kültürü, tarihi, sanatı, müziği ile ilgili çalışmaların merkezi olur.²² Kısa bir süre sonra Kürtçe yazmaya başlayan yazarların ya doğrudan ya da dolaylı olarak yolları bu merkezlerden geçmiştir. Nitekim *MKM* gerek Kürtçe kursları gerekse de bünyesinde çıkan *Rewşen* (1992-1996), *Jiyana Rewşen* (1996-2001) ve *Rewşen-name* (2003) dergileri yoluyla adeta okurlarının yazılı Kürtçe'yi öğrenme ve konuştukları Kürtçeyi geliştirmenin ana kaynakları olur.²³ İstanbul Kürt Enstitüsü'nün çıkardığı Türkçe-Kürtçe (2000) ile Kürtçe-Türkçe

20 Derginin sadece 4 sayısı Türkiye'de yayımlanmıştır. (Scalbert Yücel, 2018: 175)

21 1991 yılına kadar Türkiye'de yayımlanan toplam Kürtçe kitap sayısı ise sadece 13'tür. Scalbert Yücel, hazırladığı tabloda kitap adı ve türünü vermeden sadece yıllara göre kitap sayılarını gösterir. Muhtemelen o zamana kadar yayımlanan kitap sayısı, Musa Anter'in *Birîna Reş*, M. E. Bozarşan'ın *Meyro* ve Kürt alfabesi dışında *Tirêj*, *Dicle-Fırat*, *Deng*, *Roja Newe* gibi dergileri ve başka çalışmaları da kapsıyor. (Scalbert Yücel, 2018: 246)

22 Kısa süre sonra *MKM*'nin Türkiye'nin farklı büyük kentlerinde şubeleri açılır. 2000'li yıllardan sonra Kürt yayınevleri, dergileri gibi İstanbul Kürt Enstitüsü de Diyarbakır'a yönelir ve bir şubesini orda açar.

23 Kürt dergiciliğinde özel bir yeri olan ve en uzun süreli yayınlardan biri olan *Nûbihar* dergisinin (1992) de Kürt dili öğrenimi ve gelişmesinde önemli bir yeri olmakla birlikte bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Modern edebiyatın bir türü olan Kürtçe romanın ortaya çıkması ve gelişiminde etkili olan çalışmaların incelendiği bu çalışmada *Nûbihar*, dini misyonu, klasik edebiyata olan meyli sebebiyle konu dışı kalmaktadır.

(2004) geniş kapsamlı sözlükler, Kürtçe kelime dağarcığını geliştirmek isteyenlerin başucu kitapları olur (Scalbert Yücel, 2018: 119-120). Bu dergiler ve sözlükler Kürtçe okur ve yazarını, neredeyse eş zamanlı olarak yetiştirir. Bu dergilerdeki Kürtçe metinleri okumak isteyen okurun en büyük yardımcısı sözlükler olacaktır. Yazılı Kürtçeyi büyük oranda bu dergilerden öğrenen Türkiye'nin ilk Kürtçe okur kitlesi sayılan bu okurlar, kısa süre sonra başlarda amatör olan yazılarını bu dergilere göndereceklerdir. *Hawar* ile başlayan Kürt yazar yetiştirme misyonu, İsveç diasporasında *Nüdem* dergisi ile takip edilir. Türkiye'de 90'larda çıkan dergiler, özellikle *Rewşen* grubu dergileri, bu misyonu yoğun bir biçimde yürütür. *Rewşen* grubu dergilerinde yazıları yayımlanan Kawa Nemir, M. Zahir Kayan, Dilawer Zeraq, Cihan Roj, Yaqob Tilermenî, İrfan Amîda, Rênas Jiyan, Çiya Mazî, Berken Bereh, Salih Kevirbirî, Serkeft Botan, Edîp Polat, Şêxmûs Sefer, Lal Laleş, Arjen Arî, Remezan Alan, Osman Mehmed, Dost Çiyayî gibi bazıları sonradan Türkiye'deki modern Kürt edebiyatının belirleyicileri olacak isimler bu dergi geleneğinde yetişir. Arjen Arî ve Berken Bereh gibi bazı isimler hariç bu isimlerin çoğunluğu Kürtçe okuma-yazmayı 90'lı yıllarda öğrenmiş, 90'lı yılların ortalarında yazmaya başlamış ve 2000'li yılların başında kitaplarını yayımlamışlardır. Bu yazarların geneli o dönemde üniversite okumakta ya da üniversiteyi yeni bitirmiş, devlet memuru ve hatta çoğunluğu öğretmendi. Bu yazarlar, "Rewşen Kuşağı" olarak adlandırılmıştır. Zaten *Jiyana Rewşen* ve devamındaki *Rewşen-name*'nin amacı, yeni bir nesil/ekol meydana getirmektir. Türkiye'deki ilk Kürt yazarların yaratılmasında büyük rolü dikkate alındığında bu amaca ulaşıldığı görülür. *Rewşen* kuşağı yazarları daha sonra Sî, Bajar, Belkî ve Lîs yayınevleri ile *W* dergisi gibi alanlarda yeniden şekillenecektir (Scalbert Yücel, 2018; 184-188/199-200).

Türkiye'de Kürtçe romanın ortaya çıkmasında *Rewşen* grubu dergilerinin rolü hiçbir surette yadsınmaz.²⁴ Bir bakıma Kürtçe okur-yazarlık eğitim merkezi olan bu dergiler, modern edebiyatın şiir, kısa düzyazı, tiyatro gibi türlerinde yazabilen yazarlara kapı açar. 1990'ların sonuna gelindiğinde ise bu dergiler, yazarlarını artık roman yazabilecek donanımlarla donatmışlardır: Kürtçe kelime dağarcığı, görece standart bir Kürtçe ve edebi bir dil. Romanlar doğrudan buralarda tefrika edilmese de bu dergiler, Türkiye'de Kürtçe roman yazmanın zeminini hazırlayan bir rol oynamışlardır. Nitekim Türkiye'deki ilk Kürtçe roman yazarları bu dergi çevrelerinden çıkmıştır: İbrahim Seydo Aydoğan, Remezan Alan, Yaqob Tilermenî, Mîran Janbar. Benzer biçimde bu dergilerde yazan ve daha sonra şair kimliğiyle tanınan bazı şahsiyetler günümüzde şiiri bırakıp roman yazmaya yönelmişlerdir. Dilawer Zeraq, İrfan Amîda, Rênas Jiyan gibi Türkiye'deki modern Kürt edebiyatında şair kimlikleriyle öne çıkan kişilerin peş peşe roman çıkarmaları, roman türünün günümüzde daha çok talep görmesiyle açıklanabilir. Benzer durum *okuma gruplarına* katılan bazı okurların Kürtçe yazmaya öykü yazmakla başlayıp roman türüne yönelmesinde de görülür.

Kürtçe roman ile ilgili inceleme ve tartışmalarda problematik bir durum arz eden konulardan biri, bir Kürtçe roman geleneğinin olup olmadığıdır. Haşim Ahmedzade'nin de altını çizdiği gibi ulusal bir

24 Dergilerin (özellikle *Hawar*, *Nüdem*, *Rewşen* grubu) Kürtçe romanın ortaya çıkmasındaki rolü ile bazı Ortadoğu ülkelerinde, örneğin Türkiye, gazete ve dergilerin romanın ortaya çıkışı ve gelişmesindeki rolü birbirine karıştırılmamalıdır. Türk romanları, doğuşundan uzun bir süreye kadar çoğunlukla önce bir gazetenin ya da derginin her sayısında parça parça yayınlanır, daha sonra genellikle kitap olarak çıkarıldı. Türk edebiyatında tefrika roman geleneği, 1950'li yıllar gibi, geç bir döneme kadar devam eder. Örneğin Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanı tek parça olarak çıkmadan önce *Cumhuriyet* gazetesinde 1953-54 yılları arasında tefrika olarak basılır. Bkz. Tefrika yoluyla yayımlanan Türk Romanları. <http://edebiyat.k12.org.tr/listeler/Tefrika+Yoluyla+Yay%C4%B1mlanan+T%C3%BCrk+Romanlar%C4%B1/6>. Kürt edebiyatında tefrika roman olgusuna, örneğin Kürdistan Bölgesi'nde, rastlanmakla birlikte bu, bir gelenek oluşturmayacak kadar istisnai bir durumdur. Bununla birlikte Kürt gazeteciliği ve dergiciliği, Kürtçe romanın ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Kürt gazete ve özellikle edebi dergilerinin önemi, Kürt yazarını roman yazabilecek donanım ve birikimle donatmasından gelir.

vatanın sınırları dâhilinde dolayısıyla kültürel, toplumsal ve siyasi bağlamlarda organik bağlar ile düz çizgisel hatta ilerleme anlamında ulusal bir Kürt edebiyatı ve dolayısıyla Kürtçe roman geleneğinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak Kürtçe romanın uzmanları ve tarihçileri genellikle coğrafik, diyalektik ve alfabetik farklılıkları görmezden gelerek Kürtçe romanı bir bütün olarak değerlendirme çabasıdır (2011: 128). Kürtçe roman yazarlarının ortak dil, kültür ve geçmişe ait olmaları ve Kürt yazarın diğer parçalardaki Kürtçe romanlarına ulaşma ve onlardan beslenme çabası, bir dereceye kadar bir Kürtçe roman geleneğinden bahsetmeyi mümkün kılar. Ancak Kürt edebiyatını ulusal ve bütünlüklü bir fenomen olarak görme niyet ve çabalarının ötesinde modern Kürt edebiyatı ve romanını mikro bazda organik ilişkiler ve doğrudan birbirinden beslenme bağlamında Irak-İran Kürdistanı ile Diaspora (Sovyetler Birliği, Hawar ve İsveç ekolleri)-Türkiye-Suriye Kürdistanı olmak üzere iki gelenek şeklinde ele almak daha gerçekçi olacaktır.²⁵ Bu bağlamda Türkiye’deki modern Kürtçe edebiyat ve roman; Sovyetler Birliği, *Hawar* ve İsveç Kürt edebiyatından beslenir. Ancak bir taraftan da kendinden önceki bu ekollerin oluşturduğu gelenek içinde kendine yeni bir yol bulmak adına onlardan ciddi anlamda bir kopuş da gerçekleştirir (Laleş; 2012: 372). Kendinden önceki gelenekten gerektiği kadarıyla beslenir ama eğer hiçbir değişiklik ya da yenilik yapmadan onların çizgisinden gitseydi bir taklitten ibaret olacaktı. Bu sebeple beslendiği kaynaklara eleştirel bir bakış ve kaynaktan belli sapsmalar kaçınılmaz olur. Bu çerçevede Türkiye’deki Kürtçe roman, Kafkas ve İsveç romanının belli bir ölçüde devamı ve bir ölçüde de bu gelenekten bir kopuş olarak değerlendirilmelidir.

1980’ler boyunca Stockholm’u mesken tutan Kürt edebiyatı ve yazarları 1990’lardan sonra yavaş yavaş İstanbul’a yönelir. 1990’larda Kürt gazete ve yayınevlerinin neredeyse tamamının İstanbul’da konumlanması, İstanbul’u Kürt entelektüel ve yazarlarının vazgeçilmez merkezi yapmıştır. 2000’li yıllarının başında OHAL’ın kaldırılması ve Kürt siyasetindeki gelişmelerin de etkisiyle Diyarbakır Kürt yazar ve entelektüel, yayınevi, dergi ve kurumlarının hâkim mekânı olur. Birbirinin devamı olan bu merkezler aynı zamanda birbirleriyle bir çeşit rekabet halinde olmuşlardır. Nihayetinde Kürt edebiyatının başkenti hali hazırda Diyarbakır’dır (Scalbert Yücel, 2018: 214). Diasporada doğup gelişen Kürtçe roman artık gerçek anlamda yurdunda yeşermeye başlar.

Türkiye’de ortaya çıkan Kürt yazarların diasporadaki Kürt yazarlardan en önemli farklarından biri siyasi bir parti veya çevreyle doğrudan bağlantılı olmamalarıdır. Doğrudan bir siyasi partinin üyesi olan veya aktif siyasi faaliyetlerde bulunanlar olsa bile istisnadır (Scalbert Yücel, 2018: 186).²⁶ Yeni dönem Kürt yazarını İsveç Kürt yazarından ayıran asıl fark Kürtçe yazma motivasyonundaki dönüşümdür. Bize göre yeni dönem Kürt edebiyatı ve özellikle romanının en kritik özelliği, Kürtçe yazma motivasyonunun yer değiştirmesidir. Mehmed Uzun’un şahsında İsveç Kürt yazarının asıl amacı, Kürt diliyle roman yazılabileceğini ispat etmektir. O dönemdeki yazar söyleşileri veya romanla ilgili incelemelere bakıldığında Kürtçe romandan bahsedilirken Kürt dili vurgusunun çokça yapıldığı gö-

25 Mehmed Uzun, modern Kürt edebiyatını Irak-İran, Sovyetler Birliği ve Türkiye-Suriye olmak üzere üç farklı grupta inceler. (Uzun, 2011) İsveç ekolünü ayrı bir dönem olarak almaz, Türkiye’de üretilen edebiyatın içinde gösterir. Bizce, İsveç ekolü farklı dinamik, şart ve motivasyonların ürünü olarak değerlendirilmeye birlikte Sovyetler Birliği, İsveç, Suriye ve Türkiye Kürtçe romanı bir arada incelenmelidir.

26 Scalbert Yücel’in bu iddiası, bir dereceye kadar doğru olsa da Türkiye’deki Kürt yazarların Kürt siyasetinden tümüyle uzak olmadığını not düşelim. Her ne kadar siyasi partilerde doğrudan aktif rol almaktan uzak dursalar da Kürtçe yazmaları bile başlı başına siyasi bir duruş anlamına geliyordu. Nitekim Türkiye’deki çoğu Kürt yazarın tam da siyasi duruşları nedeniyle bir cezavehi, hiç olmasa gözaltı serüveni olmuştur.

rülecektir. Temel amaç, dünyadaki diğer milletlerin katıldığı kervana “uygar ve kadim bir dili” olan Kürtlerin de katılabileceğini dünyaya ilan etmektir. Kervana daha önce, 1935’te girilmişti zaten ama İsveç Kürtçe romanı hem bu kervana biraz daha gelişmiş örnekler katmak hem de katıldığını dünyaya yüksek sesle duyurmak bakımından misyonunu başarıyla yerine getirmiştir. Diaspora Kürtçe romanından beslenen ve belli bir ölçüde devamı sayılabilen Türkiye’deki Kürtçe roman bir adım öne geçer. 1990’lar sonrası Kürt yazarları, Kürtçe romanın kervana dâhil olduğunu bilir ancak diğer millet ya da dillerin romanıyla kıyaslandığında çok az Kürtçe roman yazıldığını fark eder. Bu çerçevede 1990’ların sonunda ilk örnekleri çıkaran Türkiye’deki Kürt yazarının roman yazmasının temel motivasyonu, “gecikmişlik duygusunu” telafi etmeye yöneliktir. Diaspora Kürtçe romanı Kürtçe’nin varlığı ve yetkinliğini ispatlarken; 1990’lar sonrası Kürtçe romanı çok sayıda örnekle gecikmişliğin acısını çıkarmak ister. Kürtçe roman artık daha sabırsız ve acelecidir, Kürtçe roman açısından artık kendi şahsında Kürt dilini ispat etmek değil bizzat kendini ispat etmenin zamanı gelmiştir.

Türkiye’deki Kürtçe romanın başlangıç yılları olarak varsayabileceğimiz 1999 ve 2009 yılları arasında yazılan roman ve yazarları şöyle sıralanabilir: *Reş û Spî* (1999) - İbrahim Seydo Aydoğan, *Kejê* (2001) ve *Mişextî* (2009) - Adil Zozanî, *Saturn* (2002) - Remezan Alan, *Li Qeraxê Şevê* (2002) - Kemal Örgün, *Gulên Azadiyê* (2003) - Qahir Firat, *Ardûda* (2004) - Mîran Janbar, *Jar Lê Sermest* (2004) - Lokman Ayebe, *Sêbareya Mêrdînê* (*Kitim* 2005, *Qerebafan* 2009, *Bavfileh* 2009) - Yaqob Tilêrmenî, *Bêhna Axê* (2005) - Omer Dilsoz, *Nameyek Ji Xwedê Re* (2007) - Yunus Eroğlu, *Ristemê Zal* (2007) - Edîp Polat, *Rojnivîska Spînoza* (2008) - Şener Özmen, *Gîtara Bêtêl* (2009) - Cihan Roj.

Türkiye’de Kürtçe romanın ortaya çıkmasında önemli rol oynayan bu yazarlardan bazıları ilk romanlarıyla yetinmiş, bazıları birer roman daha yazmış, bazıları ise roman yazarlığını günümüze dek getirmiştir. Bu yazarlardan bazıları romanın yanı sıra Kürt edebiyatı, özellikle Kürtçe romanla ilgili akademik çalışmalarıyla da tanınır. Türkiye’de yaşayan Kürtler tarafından yazılan bu ilk romanların bazıları, örneğin *Saturn*, *Sêbareya Mêrdînê*, *Nameyek Ji Xwedê Re* ve *Rojnivîska Spînoza*, kurgulama ve anlatı teknikleri bakımından beklentilerin ötesinde ve şaşırtıcı derecede başarılıdır. Türkiye’deki bu ilk dönem Kürt yazarların İsveç ve onun üzerinden Hawar Ekol’nün kaynakları ve Kafkas romanı ile *Janî Gel*, *Pêşmerge* gibi diğer parçalardaki Kürt romanlarına ulaşması ve ayrıca Türkiye’de edebiyat dünyasındaki canlılık, bu ilk romanların başarısına belli derecelerde katkı sağlamıştır. Bu başarıda rol oynayan bir diğer etken, yazarların eğitim durumları ve muhtemelen aktif siyasetin dışında durup yazma edimini temel bir uğraşı olarak benimsemeleridir. Bu yazarların bazıları Türkiye’nin en iyi üniversitelerinde, hatta bazıları doğrudan farklı dillerin dil ve edebiyat bölümlerinde okumuş, üniversite eğitiminin dışında da kendini iyi yetiştirmiş bireylerdir. Bazıları eserleri orijinal dilinden çevirmek bazıları edebiyat ve roman teorisi üzerine yazmak suretiyle edebiyat ile içli dışlıdır.

Türkiye’deki durum bağlamında son on yılda aktif olan *okuma gruplarının* Kürt yazar yetiştirme misyonu bakımından önemli bir rol oynadığı söylenebilir. *Okuma gruplarının* Kürt yazarın yetişmesine katkıları birkaç açıdan kayda değerdir. İlk olarak dergi veya başka basılı bir ürün ile *okuma gruplarının* yazarlığın şekillenmesine katkısı arasında bir fark olduğu görülür. Basılı bir ürün okurken birey yalnızdır ve okuduğunu anlamlandırma sürecinde başka bir okurla etkileşimi söz konusu değildir. Düzenli aralıklarla, üzerinde anlaşılan bir romanın okunup gelindiği *okuma grupları* ise aynı metnin

farklı kişilerce anlamlandırıldığı ve analiz edildiği mekânlarıdır. Bu bakımdan yazarlık birikimi bu-ralarda şekillenen kişilerin edebi bir metnin okur tarafından alımlanma biçimlerinin farkında olarak yazacağı düşünülebilir. İkinci olarak *okuma gruplarına* bazı kişilerin sıradan bir okur olarak girip yazar olarak çıkması, okuma faaliyeti ile yazma arasında doğrudan bir ilişki olduğuna dikkat çeker. Tahir Taninha, Hesen İldiz, Erol Şaybak, Burhan Tek, Mem Zinistanî gibi son dönem Kürtçe roman yazarları, Diyarbakır başta olmak üzere farklı şehirlerdeki *okuma gruplarının* katılımcısı olmuştur. Bu şahsiyetlerin aktif olarak okuma günlerine katılmaları hatta bu etkinlikleri organize etmeleri, okuma faaliyeti ile yazma eylemi arasındaki ilişki bağlamında bu grup okumalarının Kürt yazarın yetişmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.²⁷

Türkiye’de Kürt romanlarının tamamına yakını Kurmancî lehçesindedir ancak çok az sayıda da olsa Kirmanckî lehçesinde de roman yazılmıştır. İlk Kirmanckî romanı, Deniz Gündüz’ün 2000’de yayımladığı *Kilama Pepûgi*’dir. Diğer ilk Kirmanckî romanları sırayla şöyledir: *Gula Çemê Pêrre* (2007) - Munzur Çem, *Kilama Şilanê* (2007) - İlhami Sertkaya, *Zifqêra Berî* (2009) - Jêhatî Zengelan, *Soro* (2010) - Deniz Gündüz. Kirmanckî romanların Kurmancî romanlardan en büyük farkı politik angajman, ulusal alegorî ve dîdaktizmden uzak olmasıdır (Yûsiv, 2011; 69-72). Son olarak Pınar Yıldız Kirmanckî lehçesinde o zamana kadar yayımlanmış romanların bibliyografyasını²⁸ iliştiirdiği bir makalesinde, 14 tane Kirmanckî roman ve 7 tane de başka dillerden Kirmanckî’ye çevrilmiş roman tespit etmiştir (Yıldız, 2020: 74-97).

Türkiye’deki Kürtçe roman da genel Kürtçe roman gibi sorumluluk ve görev duygusu, gecikmişli-ği telafi etme motivasyonu ile yazılır. Diğer taraftan başlangıçtan bugüne Kürtçe roman, büyük oranda edebi kaygılardan çok ‘toplumsal fayda’ zemininde yazılmıştır. O yüzden anlatıbilim ve roman estetiği açısından değerlendirilebilecek çok iyi örnekler olmakla birlikte bunlar çok azdır. Kürtçe roman, çoğunlukla sosyolojik ve politik yani tematik incelemelere daha müsait bir alandır. Tematik bağlamda Kafkas, İsveç ve Türkiye’de yazılan Kürtçe roman, birbirinden ayrılır. Kafkas Kürtçe romanında daha çok sosyalist realizm çerçevesinde yeni vatan, yeni insan, komünizm propagandası, parti çalışmaları, geçmişin reddi ile şimdinin güzellemesi, halkların kardeşliği, okumaya övgü, cehaletin yok edilmesi, kapitalist düzene nefret, sınıf bilinci temaları ön plandadır. İsveç Kürtçe romanında ise yalnızlık, yabancılaşma, mistisizm, vatan özlemi, ünlü Kürt entelektüellerinin temsiliyeti, Türkiye’deki çatışma gibi konular işlenir. Türkiye’de yazılan romanlara gelince Türkiye’nin metropollerine göç etmek zorunda kalmış Kürt ailelerinin yaşadıkları maddi-manevi zorluklar, süregelen savaşın yarattığı bireysel ve toplumsal travmalar, Kürt folkloru, bireysel çıkmazlar, siyaset ile sosyal yaşam arasına sıkışmışlık, çatışma saflarına katılan gençler, Kürt düşmanlarının amansızlığı gibi temalara daha çok rastlanır (Alan, 2019: 16-17). Ayrıca şehirleşmeyle gelen modernleşmenin çarpıklığı ve günlük yaşamda Kürtçe kullanımının düşmesi dikkat çeken diğer temalardandır.

27 Kürtçe okuma grupları hakkında ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bkz. İlyas Suvağci, “Lêkolînek li ser Komên Xwendinê yê Kurdî”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, s. 61-79, C. 6, S. 1, 2021.

28 Kürtçe roman üzerine lehçe temelinde başka bibliyografik çalışmalar da mevcuttur. Özellikle Kurmancî romanlarla ilgili farklı tarihlere farklı araştırmacılar tarafından bibliyografik listeler hazırlanmıştır. 2020’de yayımlanan M. Emin Purçak’ın çalışması kendinden önce yapılan bibliyografik çalışmaları değerlendirmesi, listelediği romanların yayınevleri, basıldıkları şehirler, yazarların cinsiyeti gibi konular ile ilgili genel istatistikler oluşturması açısından dikkat çeker. Bununla birlikte Purçak’ın titizlikle hazırladığı liste, Kurmancî roman üzerine o zamana kadar yapılmış en kapsamlı liste özelliği de göstermektedir. Bu bibliyografik listede sadece Kurmancî lehçesinde o güne kadar yazılmış 533 roman tespit edilmiştir. Bkz. Mehmet Emin Purçak, “Xebateke Bîbliyografik ji bona Romanên Kurmancî”, *Kovara Kurdinameyê ya Navnetewî*, j. 3, 2020.

Devletsiz bir ulus olan Kürtlerin genel durumu ve Kürtçe'nin statüsü göz önüne alındığında Kürtçe romanın günümüzde hem nicel hem de nitel bakımdan iyi bir durum sergilediği söylenebilir. Yazarlar genellikle roman sanatının gerekleri doğrultusunda yazarken yayınevleri de daha seçici davranmaktadır. 1990'larda yazmaya başlayan bazı isimler günümüzde de istikrarlı bir şekilde yazmaya devam ederken genç yazarların da ilk romanlarıyla öne geçtiği görülmektedir. Kürtçe yazmaya şiir ve öyküyle başlayan çoğu yazar, günümüzde roman türüne yönelmiş durumdadır. Kürtçe roman yazımı artarken buna paralel olarak okurun da son yıllarda bariz şekilde arttığı, romanların satışından gözlemlenebilmektedir. Günümüzde çok sayıda Kürt yazarın romanları başka dillere çevrilmektedir. Bu durum, bu romanların başarılı olduğunun bir kanıtıdır. Kürtlerin dünyanın dört bir yanına dağılmış olması beraberinde farklı kültür ve edebiyatlarla yoğun bir etkileşim içinde olmasını sağlamıştır. Bu durum da Kürtçe romanda zengin içerik ve farklı anlatım şekillerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda günümüzde yazılan Kürtçe romanın hem içerik hem de biçim bakımından oldukça zengin ve çeşitli olduğu iddia edilebilir. Diğer taraftan günümüzde, farklı bölgelerdeki Kürt yazarların birbirlerinin çalışmalarını yakından takip ettiği görülmektedir. Bu durumun farklı lehçelerde yazan Kürt yazarların doğrudan birbirinden beslenmesine yol açacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Dört ulus devlet arasında parçalanmış ve dili üzerinde farklı ölçülerde baskıcı politikalar uygulanmış olan Kürt toplumunda roman türünün yazılmasının gecikmesi anlaşılır bir durumdur. Kendi yurdunda romanın yazılmasını engelleyen sebepler, ironik bir biçimde Kürtçe romanın görece erken doğuşuna zemin hazırlamıştır. İlk Kürtçe romanlar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde belirli azınlıklara uyguladığı politikalar yüzünden farklı tarihlerde Rusya'ya sığınmış Êzdî Kürtler tarafından kaleme alınmıştır. Bu ilk Kürtçe romanlar, Sovyetler Birliği'nin azınlıklara yönelik politikaları ve ideolojisi çerçevesinde yazılmıştır. Sonrasında Kürtçe roman, anavatanın farklı parçalarına farklı tarihlerde dönüş eğilimi göstermiş ancak uzun süre bir tradisyon oluşturacak denli çok sayıda ve art arda örnek ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte 1990'lardan sonra Kürtçe roman, anavatanının dört bir yanında sayısal olarak artış göstermiştir. Ayrıca roman sanatı bakımından daha yetkin örnekler verilmiştir. Kürtçe roman yazımı bağlamında önemli diasporik mekânlardan olan İsveç'teki çalışmalar, Kürt Dili'nin anavatanının bazı parçalarında yasaklı olduğu 1980 ve 1990'lı yıllarda Kürtçe romanın görünür olmasını sağlamıştır. Kürtçe roman örneğinin olmadığı Hawar Ekolü ise Kürtçe yazım için gerekli araçları yaratması bağlamında genelde modern Kürtçe edebiyatın oluşması ve özelde de Kürtçe roman yazımına önemli katkılarda bulunmuştur.

1990'lardan sonra Kürtçe roman alanında çok başarılı örnekler verilmiştir. Günümüzde farklı dillere de çevrilen çok sayıda Kürtçe romandan söz edilebilir. Ancak belirtmeden geçmeyelim her ne kadar Kürt yazar ve edebiyat araştırmacıları, bütünlüklü bir fenomen olarak görme eğiliminde olsalar da Kürtçe romanın bir bütün olarak değerlendirilme ve sınıflandırılması konusunda bazı sıkıntılar devam etmektedir. Bu durumda çoğunlukla genel hatlarıyla değerlendirme daha elverişli bir yöntem olarak öne geçmektedir.

Kaynakça

- Açıkyıldız Şengül, B. (2015). *Ezidiler Bir Toplumun Kültürün ve Dinin Tarihi*. Kılıç, Zülal (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ahmadzadeh, H. (2015). Stylistic and thematic changes in the Kurdish novel. Marie Carlson, IngaBrandell ve Önver A. Çetrez içinde, *Borders and the Changing Boundaries of Knowledge*. İstanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, vol. 22, 219-239.
- Ahmedzade, H. (2004). *Ulus ve Roman Fars ve Kürt Anlatsal Söylemi Üzerine Bir Çalışma*. Azad Zana Gündoğan (çev.). İstanbul: Pêrî Yayınları.
- Ahmedzade, H. (2011). *Romana Kurdî û Nasname*. Stembol: Weşanên Avesta.
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Alan, R. (2009). *Bendname Li ser Ruhê Edebiyatekê*. Stembol: Avesta.
- Alan, R.(2019). *Keşkül. Stenbol: Weşanên Peywend*.
- Allison, C.(2014). “Otobiyografi, Serborî û Romana Kurdî: Erebe Şemo û PeyrewênWî”. *Wêje û Rexne*. j. 2. (133-152)
- Baksî, M. (2018). *Hêlîn*. (çapa 2). Diyarbakır: Weşanên Lîs.
- Blau, J. (2017). *Kürt Edebiyatı*. Blau, Joyce; Alexie, Sandrine; Vali, Shahab; Ahmed, Amr Taher; Hashimzadeh, Ahmed; Bréteque, Estelle Amy de la; Haig, Geoffrey; Dehqan, Mustafa, Kürt Edebiyatı İçinde. (11-42). Bucak, Heval (çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bodur, E. (2009). *Modern Kürt Romanında Bir Kurucu Yazar: Mehmed Uzun*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı.
- Boyık, E. (2012). *Çanda Kurdên Sovetê*. Stenbol: Weşanên Deng.
- Celil, C. (2007). *Kürt Halk Tarihinden 13 İlginç Yaprak*. Kaya, Hasan (çev.). İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Chooqee Eedo. A. “Are Novels Written by Kurdish Novelists in Arabic, Persian and Turkish Considered Kurdish Products in Terms of Content?”. *International Journal of Kurdish Studies*, 1(2), 28-34.
- Dilgeş, F. (2012). Celadet Ali Bedirxan ve Hawar Ekolü. Erbay, Vecdi (Der.). *İnatçı Bir Bahar Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat İçinde* (49-62). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hassanpour, A. (2005). *Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985*. Bingöl, İbrahim, Gündoğan, Cemil (çev.). İstanbul: Avesta.
- Kan, G. (2019), *Îmaja Ermenî di Romanên Kurdî yê Sovyetê de*, Stenbol: Peywend.
- Kurij, S. (1995). Nivîskarê Kurd, Mehmed Uzun re Hevpeyvînek. Uzun, Mehmed (1996), *Ziman û Roman İçinde* (97-109). Stockholm: Weşanên Çanda Nûjen.
- Laleş, L. (2012). Türkiye’de Kürtçe Edebiyat. Erbay, Vecdi (Der.). *İnatçı Bir Bahar Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat İçinde* (368-373). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Omar, A. A. (2016). *The Iraqi Kurdish Novel, 1970-2011: A Genetic-Structuralist Approach*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. the University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Kurdish Studies.
- Purçak, M. E. (2020), “Xebateke Bibliyografik ji bona Romanên Kurmancî”, *Kovara Kurdinameyê ya Navnetewî*, j. 3, (1-28).
- Qazî, R. (2007). *Pêşmerge*. Stenbol: Weşanên Lîs.
- Reşîd, T. (2012). Sovyetler Birliği’nde Kürt Edebiyatı. Erbay, Vecdi (Der.). *İnatçı Bir Bahar Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat İçinde*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Rojbiyanî, F.(1993). Nivîskarî û Romana Kurdî. Uzun, Mehmed (1996). *Ziman û Roman* İçinde (9-59). Stockholm: Weşanên Çanda Nûjen.
- Scalbert Yücel, C. (2018). *Kürt Edebiyatının Anatomisi*. Yezaz Der Garabedian (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Suvağci, İ. (2021). Lêkolînek li Ser Komên Xwendinê yên Kurdî . *The Journal of Mesopotamian Studies* , 6 (1) , 61-79 . DOI: 10.35859/jms.2021.831033
- Şamil, H. (2005). “Sovyet Kürtleri” Hakkında Tarihi ve Güncel İncelemeler *Diaspora Kürtleri*. İstanbul: Pêrî Yayınları.
- Tefrika Yoluyula Yayımlanan Türk Romanları, <http://edebiyat.k12.org.tr/listeler/Tefrika+Yoluyula+Yay%C4%B1mlanan+T%C3%BCrk+Romanlar%C4%B1/6>
- Uzun, M. (1996). *Ziman û Roman*. Stockholm: Weşanên Çanda Nûjen.
- Uzun, M. (2011). *Destpêka Edebiyata Kurdî*. (çapa 3). İstanbul: İthaki.
- Üstündağ, S. (2019). *At The Intersection Of Center And Periphery: Kurdish Language In The Turkish Monolingual Sphere*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Department of Turkish Literature İhsan Doğramacı Bilkent University.
- Xelil, T. (2014). *Antologiya 35 Helbestvan û Niviskarên Kurdên Sovyeta Berê*. İzmir: Weşanên Na.
- Xwediyê Hawarê (1998). Dê Tarixên Hawarê (688-689). *Hawar 2*. S. 24-57 (1934-1943). Stockholm: Weşanên Nûdem.
- Yıldız, P. (2020). Sey Yew Romanê Verênî Kilama Pepûgî Ser O Analîzêk . *The Journal of Mesopotamian Studies*, Özel sayı - Zazakî ve Zazalar: Edebiyat, Kültür ve Dil, 74-97 . DOI: 10.35859/jms.2020.799692
- Yılmaz, M. (2017). *Serbilindî û Serkeftina Romana Kurdî*. İstanbul: Weşanên Ar.
- Yûsiv, H. (2011). *Romana Kurdî (kurmancî û zazakî 1930-2010)*. Amed: Weşanên Ronahî.